

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Матківський Віталій Романович

УДК 351:342.9+343.1+347.9

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Засади державного регулювання сфери судочинства

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ В.Р. Матківський

Науковий керівник Серняк Олег Ігорович, к.держ.упр., доцент

Допущено до захисту
В.о.завідувача кафедри,
д.держ.упр., професор

_____ І.П. Лопушинський

Рецензент
доцент кафедри ПУА,
к.ю.н., доцент

_____ М.О. Красій

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Матківський В. Р. Засади державного регулювання сфери судочинства. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

У магістерській роботі охарактеризовано сучасний стан вітчизняної доктрини судової влади, систематизовано основні напрями наявних досліджень, окреслено систему функцій судової влади як складової державної влади, а також визначено специфіку засад судочинства, окреслено проблеми їх регулювання та застосування задля майбутнього вирішення даної проблеми на законодавчому рівні.

Проаналізовано організаційно-правові, процесуально-правові та економічно-правові засади державного регулювання судочинства в Україні. Визначено роль Державної судової адміністрації України, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України та Вищої ради правосуддя у забезпеченні ефективного державного регулювання судочинства.

Матеріали роботи будуть корисними для удосконалення діяльності судової системи України, при розробці проєктів нормативно-правових актів, а також можуть бути використані у навчальному процесі при підготовці здобувачів за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування».

Ключові слова: судочинство, державне регулювання, судова влада, організаційно-правові, процесуально-правові та економічно-правові засади державного регулювання судочинства.

ANNOTATION

Matkivskiy V.R. Basics of public regulation of the judicial sphere. – Manuscript.

Master's thesis in specialty 281 «Public Administration». – Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. – Ivano-Frankivsk, 2024.

The master's thesis characterizes the current state of the domestic doctrine of judicial power, systematizes the main directions of existing research, outlines the system of functions of the judicial power as a component of the public authorities, as well as the specifics of the principles of the judiciary, the problems of their regulation and application are outlined for the future solution of this problem at the legislative level.

The organizational-legal, procedural-legal and economic-legal principles of state regulation of the judiciary in Ukraine are analyzed. The role of the Public Judicial Administration of Ukraine, the Higher Qualification Commission of Judges of Ukraine and the Supreme Council of the Judiciary in ensuring effective public regulation of the judiciary is determined.

The materials of the work will be useful for improving the activity of the judicial system of Ukraine, in the development of projects of normative and legal acts, and can also be used in the educational process in the preparation of students for the specialty 281 «Public management and administration».

Key words: judiciary, public regulation, judicial power, organizational-legal, procedural-legal and economic-legal principles of public regulation of judiciary.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА.....	10
1.1 Поняття судочинства та засади його здійснення.....	10
1.2 Форми реалізації судочинства.....	36
РОЗДІЛ 2 ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОЧИНСТВА.....	39
2.1 Організаційно-правові засади.....	39
2.2 Процесуально-правові засади.....	46
2.3 Економічно-правові засади.....	64
РОЗДІЛ 3 ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОЧИНСТВА...	76
3.1 Державна судова адміністрація України.....	76
3.2 Вища кваліфікаційна комісія суддів України.....	79
3.3 Вища рада правосуддя.....	85
ВИСНОВКИ.....	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	92

ВСТУП

Актуальність теми. Одразу після отримання незалежності Україна оголосила про свій курс на європейську інтеграцію, визначивши в 1992 році своєю метою стати членом Ради Європи. У 1994 році була укладена та затверджена Угода про партнерство і співпрацю між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами. Вступивши до Ради Європи у 1995 році, Україна знову підтвердила свій вибір на користь демократії, приділяючи особливу увагу захисту прав людини, уміцненню демократичних інститутів, визнанню принципу верховенства права та взяла на себе зобов'язання адаптувати національне законодавство з правилами Європейського Союзу.

Мета розпочатої ще в 1992 році судової реформи в Україні полягає у формуванні судової влади, що відповідає принципам правової держави. Після ратифікації в 1997 році Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, наша держава взяла на себе зобов'язання створити умови для ефективного функціонування судової влади, яка має здатність справедливо вирішувати будь-яку соціально значущу справу з юридичними наслідками. З метою забезпечення конституційного порядку та нормального функціонування держави для захисту прав і свобод людини та створення гідних умов життя, Конституція України визначає структуровану, багаторівневу та ієрархічну систему органів державної влади, які мають відповідну компетенцію, предмет відання та владні повноваження. Здійснення державної влади на основі її поділу на законодавчу, виконавчу та судову гарантує, що кожен орган влади входить до відповідної гілки (законодавчої, виконавчої чи судової) або має особливий статус, чітко визначений Основним Законом України.

Судова влада функціонує, керуючись принципами незалежності, самостійності, відокремленості, виключності та підзаконності. Ці принципи відображають як реальні, так і теоретичні аспекти, пов'язані з діяльністю суду у виконанні правосуддя та розглядом справ в суді. Вони також враховують

процедурні особливості, пов'язані з активною участю в судовому процесі не лише суду, а й інших зацікавлених або уповноважених суб'єктів.

Склад, характер спору, наявні правові відносини та їх специфіка визначають різні види судочинства, які визнані і закріплені Законом України "Про судоустрій і статус суддів". Ці види судочинства використовуються для здійснення судової влади в залежності від обставин, визначених відносинами, що підлягають розгляду.

Питання, пов'язані з судочинством, традиційно є предметом уваги вітчизняних і зарубіжних науковців. У сучасній юридичній науці існує достатньо праць, присвячених темі судової влади, проте більшість з них мають загальний характер та є суто теоретичними, не враховуючи наявних проблем, що призводить до розбіжностей у практичній діяльності. Тому актуальним є дослідження судової влади як самостійного феномену та важливої теоретико-правової категорії.

Сьогодні необхідно провести аналіз нових поглядів і підходів, щоб отримати дані для виявлення причин існуючих недоліків у функціонуванні судової влади та виявлення перспективних тенденцій для їх подолання.

Судочинство здійснюється з пріоритетом судової підвідомчості його сутність полягає у розгляді і вирішенні цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справ у формі судових засідань за участю сторін та інших учасників процесу, який проводиться на засадах змагальності.

У Концепції вдосконалення судочинства для забезпечення справедливого суду в Україні згідно з європейськими стандартами відзначено, що належне забезпечення діяльності судів є однією з ключових гарантій незалежності судів та суддів. Забезпечення відповідних умов у сфері організаційної, кадрової, фінансової, матеріально-технічної та інформаційно-методичної підтримки для судів та суддів є передумовою їхньої ефективної роботи. Ці органи входять до системи судової влади, але основна їхньою метою є не здійснення правосуддя, а забезпечення нормального функціонування органів судової влади.

Оскільки демократичні цінності, відповідальність держави перед громадянином за свою діяльність, захист прав людини від свавілля набули особливо важливого значення. Українське суспільство сподівається на економічний та суспільно-політичний розвиток держави, вимагає змін у багатьох сферах суспільного життя, прагне, щоб Україна стала європейською країною не за географічним розташуванням, а за рівнем життя населення та принципами діяльності органів державної влади.

Цілком зрозуміло, що Україна не досягне відповідності цим критеріям, якщо не забезпечить ефективного та якісного судочинства. Ще із зародженням перших держав, судочинство було тим самим фундаментом для створення правової держави та всебічного розвитку права для врегулювання важливих суспільних відносин. Судочинство, є самостійною і багатогранною галуззю діяльності держави, в якій провідну роль відіграють суди. Суди це державні органи, що мають конституційно закріплене виключне повноваження здійснювати правосуддя в Україні. Загалом судочинство має на меті здійснення правосуддя, відновлення справедливості в законний спосіб шляхом постановлення судом обґрунтованого рішення та його виконання. У той же час змістовне наповнення поняття судочинства в його широкому розумінні не обмежується лише реалізацією судами таких повноважень у процесуальний спосіб, а виходить за формальні рамки процесу як такого та охоплює питання організації судової влади загалом, суддівського самоврядування, побудови судової системи, її функціонування та фінансування, взаємовідносин судів та органів судової влади з органами законодавчої та виконавчої влади, правил призначення суддів, їх кар'єри, поведінки, відповідальності за проступки та звільнення тощо. Тож, перш за все, перед державою постає проблема у побудові судоустрою і впровадження судочинства, які б враховували традиції та історичний розвиток нашої країни, водночас з тим, максимально були наближені до загальноєвропейської практики і міжнародних норм. Система правосуддя в Україні з моменту отримання незалежності перебуває у стані постійного реформування. Усі ці постійні спроби реформувати систему правосуддя та її

нормативно-правову базу лише руйнують державну судову систему та послаблюють її незалежність, адже судова система в Україні завжди перебуває у стані невизначеності та нестабільності. Однак, не дивлячись на суттєві проблеми у реформуванні судової гілки влади, цю реформу в деяких аспектах можна назвати вдалою, хоча нажаль не в повній її мірі.

Всі ці вище зазначені елементи державного регулювання є частиною єдиного механізму, засадами, що забезпечують життєдіяльність ефективної та доступної судової системи.

Мета і завдання дослідження. *Метою магістерської роботи* є подальше вдосконалення правових засад державного регулювання судочинства для задоволення потреб державного та суспільного життя країни. Зазначеною метою передбачено встановлення положень, які потребують розроблення, доопрацювання, уточнення, уніфікації або перегляду. А також формулювання пропозицій щодо визначення самостійного та підвладного лише закону апарату судової влади.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *завдання*:

- охарактеризувати сучасний стан вітчизняної доктрини судової влади, систематизувати основні напрями наявних досліджень;
- навести узагальнений огляд генези розвитку судочинства, судової влади на теренах України;
- окреслити систему функцій судової влади як складової державної влади;
- визначити специфіку засад державного регулювання судочинства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері функціонування судової влади.

Предметом дослідження є засади державного регулювання сфери судочинства.

Методи дослідження. На всіх етапах цього дослідження застосовано метод наукового аналізу як позначення всіх сукупних методологічних дій щодо вивчення та комплексного узагальнення наявних важелів державного регулювання політико-правових засад судочинства з метою їх подальшої уніфікації, удосконалення, доопрацювання та прогнозування можливих тенденцій розвитку; як

основний метод цього дослідження, який дає змогу вивчити предмет (політико-правові засади функціонування судової влади), розуміючи кожне поняття (ознаки, функції, принципи організації судової влади тощо) у його складі окремо та в сукупності їх значень, тобто через уточнення відповідних наукових формулювань. Крім того, на різних етапах дослідження використано та поєднано такі загальні юридичні прийоми пізнання: методи абстрагування та аналогії використано під час вивчення системи ознак судової влади для відмежування від властивостей, які не є їй притаманними. Метод дедукції застосовано для визначення прогнозованих тенденцій поступу доктрини судової влади. Метод індукції використано під час обґрунтування індуктивних висновків про різні функції судової влади на підставі загальної характеристики правової природи поняття судової влади. Історичний метод став у нагоді під час дослідження генези розвитку судової влади як державноправового явища та історіографії наукових досліджень у доктрині судової влади. Метод класифікації застосовано під час обґрунтування систем ознак, функцій, принципів, органів судової влади. Логічний метод використано під час дослідження співвідношення понять державної та судової влади.

Новизна отриманих результатів полягає в тому, що у роботі визначено специфіку засад судочинства, окреслено проблеми їх регулювання на сучасному етапі державотворення та запропоновано шляхи удосконалення системи судочинства в Україні.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що теоретичні положення, висновки та рекомендації, розроблені автором і запропоновані у магістерській роботі, можуть бути використані органами державного регулювання судочинства та органами державної влади для удосконалення системи судочинства в Україні.

Структура та обсяг роботи. Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (вісім підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 87 сторінок. Список використаних джерел містить 81 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ, ПРИНЦИПИ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОЧИНСТВА

1.1 Поняття судочинства та засади його здійснення

Без з'ясування змісту та сутності будь-якого поняття, унеможлиблюється можливість його практичного застосування. Таке поняття як судочинство не є виключенням із наведеного правила, адже перш ніж перейти до засад здійснення судочинства та форм його реалізації, слід окреслити дефініцію судочинства.

Станом на сьогодні, законодавство України містить визначення поняття судочинство лише у загальних рисах. Розділ VIII Конституції України, присвячений одній із гілок влади, а саме судовій владі, отримав назву «Правосуддя». Саме у зазначеному розділі вживається термін «судочинство». У пункті 14 статті 91 Конституції України зазначено, що судочинство визначається виключно законами України. Частина друга статті 129 містить перелік основних засад судочинства, а в частині четвертій зазначено, що судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних²⁵.

У юридичній науці судочинство визначається як “процесуальна форма здійснення правосуддя, діяльність суду”⁶⁸.

Найбільш повним визначенням поняття судочинства можна назвати таке: це процесуальний порядок подання позовів і розгляд справ щодо спорів, які виникають з різноманітних правовідносин, порядок прийняття рішень учасниками процесуальних дій, оскарження та перегляду рішень, подання заяв про правопорушення та злочини, їх виявлення, розслідування, передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду⁴³.

²⁵ Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

⁶⁸ Сірий М.І., Тертишник В.М. Судочинство // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: “Українська енциклопедія”. – Т. 5.

⁴³ Поняття судочинства [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_92165_ponyattya-sudochinstva.html

Стаття 129 Конституції України визначає наступні засади судочинства: 1) рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; 2) забезпечення доведеності вини; 3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості; 4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором; 5) забезпечення обвинуваченому права на захист; 6) гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; 7) розумні строки розгляду справи судом; 8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення; 9) обов'язковість судового рішення.²⁵

Задля кращого розуміння сутності судочинства варто вивчити детально кожен із засад судочинства та виокремити проблеми їх регулювання та застосування, задля майбутнього вирішення даної проблеми на законодавчому рівні.

1) Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом

Здійснивши узагальнення точки зору науковців, можна визначити, що під принципом рівності, як правило, розуміють панівну ідею, яка виражається в установленні рівної міри та застосуванні єдиних правових засобів у вирішенні питань про права, свободи, обов'язки та відповідальність для всіх учасників суспільних відносин незалежно від національної, статевої, релігійної належності, походження, місця проживання, посадового стану та інших обставин з одночасним передбаченням системи винятків із загального режиму правового регулювання для окремих категорій учасників цих відносин.^{15 16 73}

За своїм характером ця засада, як вказано у доповіді Венеційської Комісії, є одним з аспектів верховенства права.⁸

²⁵ Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

¹⁵ Журавльова Г. С. Формальні аспекти принципу рівності в конституційному праві / Г. С. Журавльова // Часопис Київського університету права. – 2016. – № 1. – С. 75–80.

¹⁶ Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

⁷³ Сунегін С. О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації / С. О. Сунегін // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 275–279.

⁸ Верховенство права: Доповідь CDL-AD(2011)003rev, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) // Право України. – 2011. – № 10. – С. 168–184.

У Рішенні Конституційного суду України № 11-рп/2012 зазначається, що засада рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом забезпечує гарантії доступності правосуддя та реалізації права на судовий захист, закріпленого в ч.1 ст.55 Конституції України. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст.24 Основного Закону України, і стосується, зокрема, сфери судочинства. Рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом передбачає єдиний правовий режим, який забезпечує реалізацію їхніх процесуальних прав.⁵⁷

Таким чином, Конституційний Суд України вказує, що саме даний принцип дає можливість для реалізації процесуальних прав усім учасникам судового процесу.

Засаду рівності перед законом та судом закріплено у статті 9 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»: «Правосуддя в Україні здійснюється на засадах рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних та інших ознак. Суд створює такі умови, за яких кожному учаснику судового процесу гарантується рівність у реалізації наданих процесуальних прав та у виконанні процесуальних обов'язків, визначених процесуальним законом»⁵⁵.

Заради забезпечення рівності можливостей і рівності результатів держава спроможна активно застосовувати у своїй правотворчій діяльності так звану політику позитивних дій або принцип позитивної дискримінації. Його суть полягає у створенні сприятливих умов для певної категорії осіб на шкоду іншій стороні і, таким чином, компенсується існуюча між ними фактична нерівність або юридична розбіжність в підходах. Така позитивна дискримінація дозволяє

⁵⁷ Рішення Конституційного суду України № 11-рп/2012 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKewji0NyBhIODAxXEQPEDH WUvCyUQFnoECBAQAQ&url=https%3A%2F%2Fzakon.rada.gov.ua%2Fgo%2Fv011p710-12&usq=AOvVaw2sGWk03Ab5FDR147G8sTcU&opi=89978449>

⁵⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

законодавцю перейти від рівності в праві (як вимоги юридичної недискримінації) до рівності через право (фактичної рівності).⁴²

Тут слід наголосити, що стаття 10 КПК України «Рівність перед законом і судом» носить суто декларативний характер рівності, адже у кодексі не має чітко визначеного необхідного обсягу та змісту «загальних» прав і обов'язків, якими матимуть змогу скористатись усі суб'єкт судового провадження для відстоювання своєї позиції в суді, не наділяють його однаковими процесуальними засобами та рівними можливостями.

При цьому, у цивільному, адміністративному та господарського судочинстві, учасники наділяються окрім «спеціальних» прав та обов'язків, «загальними», що закріплені в одній правовій нормі, яка визначає однакові невід'ємні права і обов'язки для усіх суб'єктів, які беруть участь у провадженні (ст. 43 ЦПК України, ст. 44 КАС України, ст. 42 ГПК України).^{10 21 78}

Вважаємо, що і у кримінально процесуальному законодавстві мають бути задекларовані права та обов'язки усіх учасників судового процесу без виключення. Уніфікація у цій частині кримінального провадження із адміністративним, цивільним та господарськими процесами сприятиме не лише поступовому їх зближенню, а й модернізації повноважень осіб, які беруть участь в суді, що в свою чергу, упорядкує систему національного судочинства та врегулює правову визначеність рівноправності сторін, зрівняє процесуальні можливості, засоби та методи їх діяльності, збалансує як пропорційність, так і однаковість застосування прав (обов'язків).

У процесі вивчення процесуальних кодексів з питання дотримання засади рівності, не зовсім ефективними мені здались норми частини 1 статті 329 КПК України, частини 1 статті 216 ЦПК України, частини 1 статті 198 КАС, частини

⁴² Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : моногр. / Погребняк С.П. – Х.: Право, 2008. – 240 с.

¹⁰ Господарський процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1829>

²¹ Кодекс адміністративного судочинства України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9886>

⁷⁸ Цивільний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6352>

1 статті 200 ГПК України, якими встановлено, що особи, присутні в залі судового засідання, повинні встати, коли входить і виходить суд. Дана норма може призвести до дискримінації осіб з обмеженими фізичними можливостями, які змушені очікувати від головуючого дозволу відступити від даного правила. Враховуючи викладене, вважаємо, що у перелічених статтях процесуального законодавства слід, що особи з обмеженими фізичними можливостями можуть відступати від встановлених цією нормою правил незалежно від наявності дозволу головуючого в судовому засіданні.

2) забезпечення доведеності вини

Відповідно до пункту 3 частини 3 статті 129 Конституції України, статті 17 КПК України однією з засад кримінального судочинства є забезпечення доведеності вини.^{25 29}

Статтею 17 КПК України, яка названа «Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини», встановлено наступне:

– Особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у порядку, передбаченому цим Кодексом, і встановлено обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили.

– Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні кримінального правопорушення і має бути виправданим, якщо сторона обвинувачення не доведе винуватість особи поза розумним сумнівом.

– Підозра, обвинувачення не можуть ґрунтуватися на доказах, отриманих незаконним шляхом.

– Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на користь такої особи.

²⁵ Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

– Поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вирокom суду, що набрав законної сили, має відповідати поведженню з невинуватою особою.²⁹

Пленум Верховного Суду України у п. 19 постанови № 9 від 1 листопада 1996 р. «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя» зазначив, що визнання особи винуватою у вчиненні злочину може мати місце лише за доведеності її вини.⁵²

У юридичній літературі відмічається, що реалізація конституційної вимоги щодо забезпечення вини можлива за умови дотримання таких вимог : 1) вимога імперативного характеру щодо «забезпечення», виявом якої в кримінальному процесі є його публічність; 2) вимога щодо дотримання презумпції невинуватості як конституційної гарантії прав і свобод осіб, залучених до кримінального процесу; 3) доведеність вини як результат доказування, що врівноважує публічні та приватні інтереси суб'єктів кримінального процесу.²⁰

Вказана конституційна норма, – відмічає В. Т. Маляренко, – «змушує суди більш прискіпливо підходити до проблеми доказів, їх якості, добротності, достатності для прийняття рішення у справі, визнавати людину винуватою у вчиненні злочину лише тоді, коли немає жодного сумніву в тому, що саме вона вчинила злочин, наявні всі елементи складу злочину і немає підстав для закриття справи. Забезпечення доведеності вини означає, що кожний елемент обвинувачення, кожна кваліфікуюча, обтяжуюча чи пом'якшуюча відповідальність обставина, кожна обставина, від якої залежать певні правові наслідки, кожний висновок судді чи суду мають ґрунтуватися на відповідних доказах, зібраних у передбаченому законом порядку».³⁶

⁵² Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 / Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К. : ПАЛІМВОДА А. В., 2010. – С. 163-168.

²⁰ Карнаухов О. В. Забезпечення доведеності вини як конституційна вимога до результатів кримінального провадження / О. В. Карнаухов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірн. наук. праць. – Донецьк : Донецький юридичний інститут. – 2007. – № 7. – С. 154-164.

³⁶ Маляренко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В. Т. Маляренко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.

Відповідно до пункту 2 частини 1 статті 91 та частини 1 статті 92 КПК України обов'язок доведення вини підозрюваного, обвинуваченого покладається на слідчого, прокурора.²⁹ «Зміст цього обов'язку полягає, – як слушно зазначає Л. М. Лобойко, – у необхідності доводити вину, а не довести її. Інакше на службових осіб державних органів довелось б покладати юридичну відповідальність за невиконання обов'язку. Відповідальність компетентних службових осіб встановлена лише за невжиття всіх заходів для встановлення вини особи. Тобто за неналежне здійснення процесу доказування, а не за отриманий в ході законного і об'єктивного доказування результат – не встановленням вини обвинуваченого»³⁵.

Вина, як і будь-яка інша обставина, визначена частиною 1 статті 91 КПК України, не може доводитися доказами, отриманими незаконним шляхом. Докази повинні визнаватись такими, що одержані незаконним шляхом, наприклад, тоді, коли їх збирання й закріплення здійснено або з порушенням гарантованих Конституцією України прав людини і громадянина, встановленого кримінально-процесуальним законодавством порядку, або не уповноваженою на це особою чи органом, або за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами.⁵²

Із засади забезпечення доведеності вини впливає вимога, що підозра та обвинувачення мають бути обґрунтовані доказами під час проведення досудового розслідування та здійснення судового розгляду.

Так, слідчий може вручити особі письмове повідомлення про підозру тільки за наявності доказів, достатніх для прийняття цього рішення (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК України).²⁹

Остаточо висновок слідчого про доведеність вини підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення формулюється у обвинувальному акті,

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

³⁵ Лобойко Л. М. Кримінальний процес / Л. М. Лобойко : підруч. – К. : Істина, 2014. – 432 с.

⁵² Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 / Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К. : ПАЛМВОДА А. В., 2010. – С. 163-168.

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

який складається і підписується слідчим після завершення досудового розслідування, після чого затверджується прокурором (ст. 291 КПК України).²⁹

Поки слідчий на підставі належно зібраних доказів не прийде до достовірного висновку про винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення та не сформулює його у обвинувальному акті, він зобов'язаний виходити з припущення про невинуватість підозрюваного, в силу вимог частини 1 статті 62 Конституції України, частини 1 статті 17 КПК України.

Прокурор, підтримуючи державне обвинувачення у суді, також, повинен виходити із аналогічного припущення про невинуватість обвинуваченого, навіть не зважаючи на те, що він власне приходить до суду лише задля доведення обґрунтування свого твердження про винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення та задля доведення істинності висновків обвинувального акту і достовірності фактів, що лежать в його основі.

Суд, також, має виходити з припущення про невинуватість обвинуваченого, до того часу, поки на підставі всебічного, повного і об'єктивного розгляду всіх обставин кримінального провадження не встановить, що обвинувачений є винним у вчиненні кримінального правопорушення та до часу формулювання свого висновку у обвинувальному вирокі. Такий вирок є єдиним процесуальним документом, що встановлює винуватість обвинуваченого.

Якщо вина обвинуваченого не буде доведена стороною обвинувачення, суд повинен винести виправдувальний вирок (ч. 1 ст. 373 КПК України)²⁹. У цьому випадку у виправданій особі виникає право вимагати відшкодування за рахунок державного бюджету майнової та моральної шкоди, заподіяної їй незаконним обвинуваченням. Дане питання регулюється ст. 1176 Цивільного кодексу України та Законом України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянину незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду».

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

Необхідно зазначити, що у деяких випадках обов'язок доведення вини покладається на потерпілого.

У статті 340 КПК України визначено, якщо в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що пред'явлене особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання державного обвинувачення. У разі відмови від підтримання державного обвинувачення в суді головуєчий роз'яснює потерпілому його право підтримувати обвинувачення в суді. Якщо потерпілий дає на це згоду, він користується всіма правами сторони обвинувачення під час судового розгляду. «Таким чином, обов'язок доказування винуватості особи покладається на потерпілого». ²⁷

Тягар доказування вини покладається на потерпілого й у випадку, передбаченому статтею 338 КПК України. Дійшовши до переконання, що обвинувачення потрібно змінити, прокурор складає обвинувальний акт та викладає обґрунтування прийнятого рішення. Якщо в обвинувальному акті зі зміненним обвинуваченням ставиться питання про застосування закону України про кримінальну відповідальність, який передбачає відповідальність за менш тяжке кримінальне правопорушення, чи про зменшення обсягу обвинувачення, головуєчий зобов'язаний роз'яснити потерпілому його право підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі. ²⁹

Така засада судочинства як забезпечення доведеності вини тісно пов'язана із презумпцією невинуватості, що впливає із статті 17 КПК України

Призначення презумпції невинуватості насамперед полягає в тому, щоб протистояти у кримінальному судочинстві обвинувальному ухилу, суб'єктивізму, тенденційності чи навіть свавіллю – всьому, що перетворює кримінальне судочинство на знаряддя розправи над обвинуваченим, ототожнює обвинуваченого з винуватим, робить його фактично безправним. ⁴⁰

²⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

В Україні презумпцію невинуватості найчастіше порушують у 3 випадках: при виголошенні публічних заяв політиками і прокурорами про чийсь винуватість задовго до закінчення судового процесу; коли судові рішення, що не є обвинувальним вироком, відображає думку про винуватість особи, та під час затримання осіб, підозрюваних та/або обвинувачуваних у вчиненні злочину, і обранні щодо них запобіжного заходу.

Так, на жаль, наочним прикладом порушення презумпції невинуватості в Україні є публічні висловлювання про винуватість до завершення суду, а інколи – навіть і до пред’явлення офіційного обвинувачення. Звичайно, слідчий або прокурор можуть бути на суб’єктивному рівні переконані у наявності вини обвинуваченої особи, однак їхнє внутрішнє переконання не спростовує презумпції невинуватості¹².

Однак висловлювати у ЗМІ думки і аргументи про винуватість особи є неприйнятним.

Цей принцип відповідно до практики ЄСПЛ не лише забороняє передчасне висловлення думки самим судом про те, що особа, «яку обвинувачено у вчиненні злочину», є винною, тоді як це ще не доведено відповідно до закону, а й поширюється на заяви, що їх роблять інші державні посадові особи щодо проваджень, що тривають, у кримінальних справах і які спонукають громадськість до думки про вину підозрюваного та визначають наперед оцінку фактів компетентним судовим органом⁷⁶.

При цьому презумпція невинуватості згідно з позицією ЄСПЛ не заперечує право громадськості бути поінформованою, зокрема представниками влади, про порушення кримінальної справи чи факт проведення її розслідування, про наявність підозри, про арешт певних осіб, про визнання ними своєї вини. ЄСПЛ неодноразово наголошував, що пункт 2 статті 6 Конвенції не може завадити

¹² Дактарас проти Литви (Daktaras v. Lithuania): рішення ЄСПЛ, заява № 42095/98, п. 41, ECHR 2000-X. [електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20DAKTARAS%20v.%20LITHUANIA%20-%20[Ukrainian%20Translation].pdf

⁷⁶ Хужин та інші проти Росії (Khuzhin and Others v. Russia): рішення ЄСПЛ від 23 жовтня 2008 року, заява № 13470/02 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/sprava-huzhyn-ta-inshi-proty-rosiyi/>

відповідним органам інформувати громадськість про перебіг розслідування в кримінальних справах, адже це суперечило б праву на свободу вираження поглядів, проголошеному статтею 10 Конвенції. Однак він зобов'язує робити це розсудливо, з належною обережністю і обачністю, «як цього вимагає повага до презумпції невинуватості»².

У зв'язку із цим ЄСПЛ наголошує на тому, як важливо державним посадовим особам добирати слова, оприлюднюючи свої заяви ще до судового розгляду справи, порушеної проти особи, та визнання її винною в тому чи іншому злочині.¹¹

Таким чином, слід принципово розрізняти повідомлення про те, що когось лише підозрюють у вчиненні злочину, та чітку заяву, зроблену за відсутності остаточного вироку, про те, що особа вчинила злочин.¹⁸

3) змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості

Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості – важливий конституційний принцип (п. 4 ч. 1 ст. 129 Конституції України), який знайшов своє втілення у статті 22 КПК України, статті 12 ЦПК України, статті 13 ГПК України та статті 9 КАС України.

Ця засада полягає в тому, що в судовому засіданні ведуть між собою процесуальний спір дві сторони: в кримінальному судочинстві – сторона обвинувачення та сторона захисту, в цивільному, господарському та адміністративному судочинстві – позивач і відповідач. Кожна зі сторін відстоює

² Аллене де Рібермон проти Франції (Allenet de Ribemont v. France): рішення ЄСПЛ від 10 лютого 1995 року, серія А № 308, п. 38 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/sprava-alene-de-ribemon-protu-frantsiyi/>

¹¹ Дактарас проти Литви (Daktaras v. Lithuania): рішення ЄСПЛ, заява № 42095/98, п. 41, ECHR 2000-X. [електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20DAKTARAS%20v.%20LITHUANIA%20-%20\[Ukrainian%20Translation\].pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20DAKTARAS%20v.%20LITHUANIA%20-%20[Ukrainian%20Translation].pdf)

¹⁸ Ісмоїлов та інші проти Росії (Ismoilov and Others v. Russia): рішення ЄСПЛ від 24 квітня 2008 року, заява № 2947/06, п. 166 [електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20ISMOILOV%20AND%20OTHERS%20v.%20RUSSIA%20%E2%80%93%20\[Russian%20translation\]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20ISMOILOV%20AND%20OTHERS%20v.%20RUSSIA%20%E2%80%93%20[Russian%20translation]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf)

свою правову позицію за допомогою тих засобів доказування, які передбачено відповідним процесуальним законом.

Так, зокрема, в цивільному та господарському судочинстві кожна зі сторін має довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень. У кримінальному судочинстві передбачено самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом.²⁹ Змагальність забезпечує рівні процесуальні можливості учасників процесу щодо подання доказів, їх дослідження й заявлення клопотань, а отже виступає гарантією всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи й винесення законного, обґрунтованого та справедливого рішення.

Загалом принцип змагальності прийнято розглядати як основоположний компонент концепції «справедливого судового розгляду» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод²³, що також включає споріднені принципи рівності сторін у процесі та ефективної участі.

Науковці, які досліджують принцип змагальності, стверджують про відсутність рівності у правах сторін обвинувачення та захисту щодо їх збору не на користь останньої^{28 37 79}.

Так, ними обґрунтовано стверджується, що, незважаючи на закріплену рівність прав сторін на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, сторона захисту й далі фактично позбавлена рівної можливості стосовно збирання та подання доказів. Відповідно до ст. 93 КПК України, захисник може лише ініціювати перед слідчим, прокурором, слідчим суддею проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій з метою одержання сприятливої

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

²³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

³⁷ Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Маркуш М.А. – Х., 2005. – 210

⁷⁹ Шибя І.О. Принцип змагальності за КПК України / І.О. Шибя // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 19 (2'2013). – С. 1–6

для захисту доказової інформації. Водночас, на думку вчених, закріплене в ч. 3 ст. 93 КПК України право сторони захисту збирати докази шляхом витребування та отримання від органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок тощо у більшості випадків його реалізації належним чином не забезпечене примусом виконання²⁸.

Перевага сторони обвинувачення перед стороною захисту виражається і в тому, що остання також частково позбавлена правам здійснювати допит свідка і в досудовому розслідуванні. За загальним правилом, допит свідка під час досудового розслідування може здійснювати лише сторона обвинувачення, і лише у виняткових випадках допускається допит свідка іншою стороною кримінального провадження в ході досудового розслідування в судовому засіданні після звернення з клопотанням до слідчого судді про проведення такого допиту (ст. 225 КПК України).²⁹

Водночас сторона захисту наділена правом отримувати від учасників кримінального провадження та інших осіб за їхньою згодою лише пояснення, які, відповідно до ч. 8 ст. 95 КПК, не є джерелом доказів. Крім того, таке право є умовним, адже залежить від волі опитуваних осіб і, на відміну від аналогічного права сторони обвинувачення, нічим не гарантується.⁷⁹

Нерівноправними залишаються сторони і в питанні ознайомлення з матеріалами досудового розслідування до його завершення.

Так, відповідно до статті 221 КПК України, слідчий, прокурор зобов'язані за клопотанням сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, стосовно якої здійснюється провадження, надати їм матеріали досудового розслідування для ознайомлення, за винятком матеріалів про застосування заходів безпеки щодо осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, а

²⁸ Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

⁷⁹ Шиба І.О. Принцип змагальності за КПК України / І.О. Шиба // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 19 (2'2013). – С. 1–6

також тих матеріалів, ознайомлення з якими на цій стадії кримінального провадження може зашкодити досудовому розслідуванню.²⁹

З метою уникнення процесуальних зловживань зі сторони обвинувачення у наведеній статті слід доопрацювати та чітко конкретизувати випадки, коли ознайомлення із матеріалами справи може зашкодити досудовому розслідуванню. Приписи статті 221 КПК України у зв'язку із таким невизначенням, є такими що реально ускладнюють можливості сторони захисту щодо ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

Таким чином, закріплений принцип змагальності має низку проблем щодо його практичної реалізації, які виникають у процесі дослідження доказів. Зазначене виявляється у неоднакових умовах сторони обвинувачення та захисту в реалізації процесуальних механізмів збору доказів, за яких сторона захисту обмежується в її праві на отримання усіх доказів для доведення невинуватості особи, відстоюванні своєї позиції, захисті прав, свобод та законних інтересів підзахисного, що, у сукупності, призводить до певної асиметрії у формуванні позицій виправдувального характеру на користь обвинувальних.

Особливо це відчувається на стадії досудового розслідування, на якій сторона обвинувачення має певні процесуальні переваги перед стороною захисту.

Зрештою, у кримінальному процесуальному законодавстві принцип змагальності слід фактично закріпити встановлену відокремленість сторін та їх рівність у здійсненні відповідних допустимих процесуальних дій щодо доказів, що, в результаті, стане ефективним інструментом забезпечення об'єктивного та повного дослідження доказів для встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження, як умови досягнення його мети.

4) підтримання публічного обвинувачення в суді прокурором

У Кримінальному процесуальному кодексі України закріплено поняття «обвинувачення», під яким розуміють твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

порядку, встановленому Кримінально процесуальним кодексом України; поняття «публічне обвинувачення- процесуальна діяльність прокурора, що полягає в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення.²⁹

Основним суб'єктом реалізації функції підтримання обвинувачення в суді є прокурор, який підтримує його від імені держави. Однак, аналіз норм КПК України дає змогу виділити декількох суб'єктів реалізації названої функції. У деяких випадках реалізація функції підтримувати обвинувачення в суді покладається на потерпілого, який самотійно або за допомогою представника продовжує підтримувати обвинувачення.

Сьогодні підтримання публічного обвинувачення в суді є однією з конституційних функцій органів прокуратури. У Конституції України підтримання публічного обвинувачення в суді поставлено на перше місце серед інших функцій прокуратури.²⁵

Пунктом 15 частиною 2 статті 36 КПК України передбачено, що прокурор уповноважений підтримувати публічне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання публічного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення в порядку, встановленому КПК України.²⁹

Поряд із цим ні Кримінальний процесуальний кодекс України, ні Закон України «Про прокуратуру» не містять визначення поняття «підтримання публічного обвинувачення в суді». Натомість закріплене в Кримінально процесуальному кодексі України поняття «публічне обвинувачення» охоплює лише процесуальну діяльність прокурора в судовому провадженні.

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України, обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення в учиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.²⁹

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

²⁵ Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

З огляду на викладене можна зробити висновок, зведення публічного обвинувачення лише до діяльності прокурора щодо доведення перед судом обвинувачення є не зовсім точним, оскільки публічне обвинувачення щодо конкретної особи виникає ще на стадії досудового розслідування.

Однак, слід зауважити, що не варто зводити процесуальну діяльність щодо доведення вини обвинуваченого перед судом лише до поняття «підтримання публічного обвинувачення», суб'єктом реалізації якого є прокурор. Перше місце в діяльності публічного обвинувача в суді посідає обґрунтоване обвинувачення щодо конкретної особи, доведеність перед судом учинення нею кримінально караного діяння та забезпечення притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, а не захист прав потерпілого.

Статтею 340 КПК України передбачено, що коли в результаті судового розгляду прокурор дійде переконання, що висунуте особі обвинувачення не підтверджується, він повинен відмовитися від підтримання публічного обвинувачення й викласти мотиви відмови у своїй постанові, яка долучається до матеріалів кримінального провадження. Копія постанови надається обвинуваченому, його захисникові, потерпілому, його представникові та законним представникам, а також представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.²⁹

Також прокурор може скористатись правом, передбаченим у ст. 338 КПК України, і змінити раніше висунуте особі обвинувачення під час судового розгляду. При цьому в новому обвинувальному акті прокурор може ставити питання й про застосування кримінального закону, який передбачає відповідальність за менш тяжкий злочин чи зменшення обсягу обвинувачення²⁹.

І в першому, і в другому випадках право підтримувати обвинувачення в попередньому обсязі отримує потерпілий самостійно або за допомогою представника. Відповідно до ч. 5 ст. 340 КПК України, кримінальне провадження

²⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

за таких обставин набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення.²⁹

Указаний підхід до закріплення статусу потерпілого, який продовжує підтримувати раніше висунуте обвинувачення, є досить формальним.

Що ж стосується процесуального порядку реалізації потерпілим функції підтримання обвинувачення в суді, то він залишається поза увагою законодавця. Однозначно можна зробити висновок, що така діяльність є специфічним видом підтримання обвинувачення в суді та вже не є публічною.

Підтримання публічного обвинувачення означає процесуальну й публічну діяльність прокурора в доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила злочин. Потерпілий не є представником держави та публічних (суспільних) інтересів, він здійснює підтримання висунутого раніше обвинувачення виключно з власних (приватних) інтересів.

Разом із тим не можна називати таке обвинувачення приватним, оскільки обвинувальний акт щодо конкретної особи складається слідчим, після чого затверджується прокурором або ж складається прокурором самостійно, зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим. Таке обвинувачення висувається особі в чітко визначеному порядку й має характер публічного обвинувачення. Потерпілий не уповноважений змінювати матеріальний зміст обвинувачення, що було сформульоване державою⁴⁹.

Із викладеного вбачається, що правове закріплення інституту підтримання обвинувачення в суді зводиться лише до поняття «публічне обвинувачення» як процесуальної діяльності прокурора щодо доведення вини особи перед судом та має значну кількість прогалин. Разом із тим законодавче визначення «публічного обвинувачення» є досить звуженим і за своєю сутністю розкриває зміст поняття «підтримання публічного обвинувачення». Правовий статус потерпілого під час реалізації ним функції підтримання обвинувачення в суді є розмитим, що зводить

⁴⁹ Про Державне бюро розслідувань: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012.

нанівець можливість використання ним наданих йому законом прав щодо підтримання обвинувачення в суді. Указане свідчить про необхідність унесення концептуальних змін у правове регулювання інституту підтримання обвинувачення в суді.

5) забезпечення обвинуваченому права на захист

Доктринальний аналіз ст. 20 КПК України свідчить про те, що забезпечення права на захист передбачає три форми його реалізації:

- самостійна реалізація підозрюваним, обвинуваченим, виправданим, засудженим права на захист, а саме: право надавати усні або письмові пояснення з приводу підозри чи обвинувачення, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному провадженні;

- користування правовою допомогою захисника;

- наявність у слідчого, прокурора, слідчого судді, суду обов'язку сприяти підозрюваному, обвинуваченому, виправданому, засудженому в реалізації права на захист шляхом роз'яснення йому прав та забезпечення права на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника.»⁴⁴

Перешкоди ефективному захисту у кримінальному провадженні криються в тому що, по-перше, наданих професійному захисникові процесуальних прав замало для реалізації ним своїх завдань та суспільно корисних професійних знань і здібностей, по-друге, явно недостатньо для адекватного протистояння в змагальному судовому процесі стороні обвинувачення, по-третє, надані таким чином права не досить чітко прописані в законі, засіяні юридичними фікціями і невдалою, розпливчатою термінологією, що ускладнює можливість ефективного їх використання. Кримінально-процесуальне законодавство та законодавство про адвокатуру й адвокатську діяльність потребують гармонізації та суттєвого вдосконалення.⁷⁰

⁴⁴ Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23.08.2018 року по справі №130/192/16-к // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207279>

⁷⁰ Статистична звітність КДКА регіонів за 2018 рік [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/KDKA_rik_2018.pdf

У всіх випадках, коли інтереси правосуддя вимагають призначення адвоката, обвинувачений має право на допомогу юриста, досвід та компетентність якого відповідають характеру правопорушення, щоб він міг надати ефективну правову допомогу. Це вже питання, зокрема, активності суду щодо забезпечення права на ефективний захист. Національні суди не повинні пасивно спостерігати за випадками неефективного юридичного представництва. Що стосується адвокатів, призначених компетентними органами, то позиція Суду навіть більш суворіша – суди повинні ще уважніше спостерігати за діями таких захисників («Санніно проти Італії»)⁶⁶ Крім того, якщо цього вимагають обставини справи, суду слід дослідити, якою мірою адвокат виконує свої обов'язки («Дауд проти Португалії»)¹² Однак, просте призначення національними органами захисника не гарантує ефективну правову допомогу (п. 65 рішення ЄСПЛ від 19 грудня 1989 р. у справі «Камазінські проти Австрії»)¹⁹

Суд повторює, що призначення захисника саме по собі необов'язково означає дотримання вимог підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції, оскільки захиснику, призначеному з метою надання правової допомоги, можуть перешкоджати у виконанні його обов'язків або він може ухилитися від їх виконання (рішення у справі «Іглін проти України» (*Iglin v. Ukraine*), п. 67)¹⁷ Компетентні національні органи влади мають втрутитися відповідно до підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції, якщо нездійснення захисником, призначеним у рамках правової допомоги, ефективного представництва інтересів захисника є явним або належним чином доведено до їхнього відома в інший спосіб (рішення

⁶⁶ Санніно проти Італії: рішення ЄСПЛ від 27 квітня 2006 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lawmix.ru/abrolaw/4633>

¹² Дауд проти Португалії (*Daud c. Portugal*): рішення ЄСПЛ від 21 квітня 1998 року [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiwqd3F6l-DAXVTRvEDHWD0D_MQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fdocx%2F%3Flibrary%3D%2FCHR%26id%3D001-204515%26filename%3DCASE%2520OF%2520VAMVAKAS%2520v.%2520GREECE%2520&usg=AOvVaw0DBYquHsbEiTQ

¹⁹ Камазінські проти Австрії: рішення ЄСПЛ від 19 грудня 1989 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00178>

¹⁷ Іглін проти України (*Iglin v. Ukraine*): рішення ЄСПЛ [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_780

у справах «Камазінський проти Австрії» (рішення у справі «Іглін проти України» (Iglin v. Ukraine).¹⁷

Суд підкреслює, що підпункт «с» п. 3 ст. 6 Конвенції вимагає не просто «призначення» захисника, який би виступав від імені обвинуваченого, а того, щоб право на юридичну допомогу здійснювалось практично та ефективно, щоб забезпечити достатній захист («Артіко проти Італії»).⁴

Оцінити, чи було таке юридичне представництво практичним та ефективним, можна лише на основі конкретних обставин справи, розглядаючи процес в цілому («Куліковський проти Польщі»)³⁰

Тому я підтримую думку О. Кучинської, що закріплений ч. 2 ст. 20 КПК України обов'язок слідчого, прокурора, слідчого судді, суду забезпечити підозрюваному, обвинуваченому право на кваліфіковану правову допомогу з боку обраного ним або призначеного захисника передбачає не тільки вжиття ними заходів щодо реалізації вільного вибору захисника та відмову від нього або його зміну, організації побачення з ним до першого допиту, призначення захисника за рахунок держави у передбачених законом випадках, а й обов'язок відповідного реагування на факти, які відверто вказують на некомпетентність та неефективність захисту. За наявності таких фактів, якщо вони знаходять своє відображення у процесуальних документах, відсутність адекватної реакції з боку посадових осіб органів досудового слідства, дізнання, прокуратури або суду на них є порушенням підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції. Тому вживати заходів щодо припинення порушення права обвинуваченого на ефективний захист зазначені посадові особи повинні як за клопотанням обвинуваченого (наприклад, про заміну захисника у зв'язку з його некомпетентністю), так і з власної ініціативи³¹.

Отже, проблематика права на ефективний захист в світлі практики ЄСПЛ вказує, зокрема, на те, що:

⁴ Артіко проти Італії: рішення ЄСПЛ від 04 березня 2013 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://precedent.in.ua/2016/02/25/artuko-protyv-italyu/>

³⁰ Куліковський проти Польщі: рішення ЄСПЛ [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_6_criminal_UKR

³¹ Кучинська О. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні. Юридична Україна. 2012. № 4. С. 65–66.

- право кожного обвинуваченого у вчиненні злочину на ефективний захист, наданий захисником, є однією з основних ознак справедливого судового розгляду;
- для здійснення обвинуваченим свого права на захист йому зазвичай повинно бути забезпечено можливість отримати ефективну допомогу захисника із самого початку провадження;
- просте призначення національними органами захисника не гарантує ефективну правову допомогу;
- призначення захисника саме по собі необов'язково означає дотримання вимог підпункту «с» п. 3 ст. 6 Конвенції, оскільки захиснику, призначеному з метою надання правової допомоги, можуть перешкоджати у виконанні його обов'язків або він може ухилятися від їх виконання;
- національні суди не повинні пасивно спостерігати за випадками неефективного юридичного представництва.

б) гласність судового процесу і його повне фіксування технічними засобами

У статті 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» закріплено таку засаду судочинства, як гласність і відкритість судового процесу. Нормативний зміст принципу відкритості та гласності судового процесу, згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», слід розглядати як правову вимогу, відповідно до якої ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи, та кожен, хто не є стороною у справі, має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом. Це означає, що будь-які особи, які не брали участі у провадженні справи, котрі досягли повноліття, мають право бути присутніми під час розгляду судової справи, знайомитися в установленому законодавством порядку із судовими рішеннями в будь-якій розглянутій у відкритому судовому засіданні справі, що набули чинності.⁵⁵

Дія принципу гласності судового процесу є універсальною, він функціонує як у кримінальному, цивільному, так і в господарському та адміністративному

⁵⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

судочинстві. Приписи щодо гласності судового процесу закріплені у статті 27 КПК України, статті 7 ЦПК України, статті 10 КАС України та статті 8 ГПК України, із врахуванням особливостей кожної із форм судочинства.

Суспільний доступ до правосуддя показує громадянському суспільству, що правосуддя здійснюється відповідно до приписів процесуального закону, а не в довільній формі.

Громадськість, користуючись правом на доступ до правосуддя та здійснюючи при цьому суспільний контроль за належним здійсненням правосуддя, має право вільно виражати свої погляди відносно дій судів.

Крім того, присутні на судових засіданнях знайомляться з діяльністю судових органів, що сприяє поширенню серед громадськості правової культури. Як висновок, суспільна доступність до правосуддя – важлива складова частина судової відповідальності. Відкритість і гласність судового засідання забезпечує зв'язок між судом та суспільством, що дозволяє здійснити виховну функцію правосуддя.

7) розумні строки розгляду справи судом

Верховний Суд України Листом від 25.01.2006 № 1-5/45 «Щодо перевищення розумних строків розгляду справ» визначив критерії оцінювання розумності строку розгляду справи, які є спільними для всіх категорій справ (цивільних, господарських, адміністративних чи кримінальних):

- складність справи;
- поведінка заявника;
- поведінка органів державної влади (насамперед суду).

Відповідно до статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожній фізичній або юридичній особі гарантується право на розгляд судом упродовж розумного строку цивільної, кримінальної, адміністративної або господарської справи, а також справи про адміністративне правопорушення, в якій вона є стороною. ²³

²³ Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

Поняття розумного строку не має чіткого визначення, проте розумним слід уважати строк, який необхідний для вирішення справи у відповідності до вимог матеріального та процесуального законів.

Процесуальний закон установлює граничні строки розгляду цивільних, адміністративних, господарських та кримінальних справ.

Протягом встановленого процесуальними законами строку суд повинен провести підготовку справи до розгляду, безпосередньо розглянути справу та ухвалити рішення. Проте, як відомо, порушення встановлених процесуальним законом строків розгляду справи не може бути підставою для скасування ухваленого судового рішення в апеляційному або касаційному порядку.

При проведенні аналізу виявлено, що в 45% випадків у справах, які перебувають у провадженні понад рік, відкладення слухання зумовлено неявкою сторін. Разом з тим встановлено, що тяганину спричиняє ще й неналежна організація роботи судді, у тому числі незадовільне проведення попереднього судового засідання. Сторони не дотримуються вимог подання суду доказів під час попереднього судового засідання або до початку розгляду справи, що змушує суд переносити слухання справи на інший день.

Створюють перешкоди й навмисні дії зацікавленої сторони, спрямовані на затягування розгляду справи, на які судді належним чином не реагують. Так, неодноразово подаючи заяви з проханням відкласти слухання справи у зв'язку з хворобою або зайнятістю своїх представників в іншому процесі тощо, сторони не вважають за потрібне доводити поважність причини своєї неявки, а суд за їх сумнівними заявами продовжує відкладати розгляд справи.

Суди чомусь не застосовують норму ст.224 ЦПК України, яка зобов'язує суд у разі неявки в судове засідання свідка, експерта, спеціаліста, перекладача вирішити питання про їх відповідальність.

Неможливо пояснити й невинувато тривалі перерви в судових засіданнях. Зокрема, є випадки зловживання такими перервами у зв'язку з перебуванням суддів у відпустках та на лікарняних.

Відпочинок суддів, як основний, так і додатковий, планується заздалегідь. Установи мають графіки відпусток, а тому випадки відкладення справ з таких причин мають бути винятком.

Поширеною причиною тривалого розгляду є перебування судді в нарадчій кімнаті в іншій справі. Як показує практика, такі випадки свідчать про неналежні організацію та планування роботи суддями.

За неможливості розгляду справи до вирішення іншої справи, що слухається в порядку кримінального судочинства, підставою для зупинення провадження в цивільній справі може бути наявність кримінальної справи на розгляді в суді. Винесення постанови про відкриття кримінального провадження не є підставою для зупинення провадження у справі. Проте не всі судді розуміють це.

Суди наголошують, що ними постійно здійснюється контроль за строками виконання судових доручень. Суддям особисто доводиться узгоджувати строки проведення експертиз. Однак дедалі частіше експертні установи повідомляють про неможливість провести експертизу в короткий термін у зв'язку з перевантаженням, відпустками експертів або через несвоєчасну оплату відповідних послуг.

Процесуальний закон допускає призначення судової експертизи виключно за заявою осіб, які беруть участь у справі, і не дає суду права призначати експертизу з власної ініціативи. Виходячи з цього, суд зобов'язаний не лише обговорити питання щодо доцільності проведення експертизи, а й з'ясувати, хто зі сторін відшкодує експертній установі понесені витрати. Отже, проведення експертизи може тривати місяцями, а іноді й роками.

Трапляються випадки, коли саме питання про призначення та направлення справи на експертизу вирішувалися несвоєчасно. Мають місце і несвоєчасне поновлення провадження у справі після надходження експертного висновку.³

Таким чином, проблема оперативності розгляду цивільних справ у розумні строки є багатогранною, яка залежить як від учасників процесу, так і від самих

³ Аналіз порушення процесуальних строків при розгляді справ в порядку цивільного судочинства[електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/strok/

суддів. Вирішувати дану проблему можна завдяки добросовісному виконанню учасниками процесу своїх обов'язків, які, безумовно, повинні забезпечуватись дієвим механізмом впливу. Проблеми ж добросовісного виконання сторонами своїх процесуальних обов'язків є не правовими, а соціальними, а тому вирішити їх можливо в контексті підвищення загальної правосвідомості та в процесі розвитку самого суспільства.

8) забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках - на касаційне оскарження судового рішення

Діяльність апеляційної та касаційної інстанції має важливе значення для виконання завдань суду із захисту прав і охоронюваних законом інтересів громадян та організацій, зміцнення законності й правопорядку, утвердження принципу справедливості, забезпечення розвитку демократії, її мають здійснювати за суворого виконання норм, що регулюють розгляд цивільних, адміністративних, кримінальних, господарських справ у апеляційному та касаційному порядку.

Перевіряючи справу, апеляційна інстанція у кожному випадку має з'ясувати: чи повністю суд першої інстанції дослідив обставини, що мають значення для справи; чи доведено обставини, які суд визнав встановленими; чи відповідають викладені в рішенні висновки суду обставинам справи; чи не порушено норми матеріального чи процесуального права; чи правильно ці норми застосовано.

У свою чергу, суд касаційної інстанції в межах доводів та вимог касаційної скарги, перевіряє правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або (та) вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку гарантує відновлення порушених прав і охоронюваних законом інтересів людини і громадянина.

9) обов'язковість судового рішення

На важливість належного виконання судового рішення неодноразово наголошував у своїх рішеннях Конституційний Суд України.

Так, у пункті 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 (справа щодо конституційності окремих положень Кримінально-процесуального кодексу України) Конституційний Суд України зазначив, що відповідно до положень Конституції України судові рішення є обов'язковими до виконання; обов'язковість рішень суду є однією із основних засад судочинства, яка гарантує ефективне здійснення правосуддя; виконання всіма суб'єктами правовідносин приписів, викладених у рішеннях суду, які набрали законної сили, утворює авторитет держави як правової. З огляду на це, посилення судового контролю за виконанням судових рішень та наділення суду з цією метою правом накладати штрафні санкції є заходом для забезпечення конституційного права громадян на судовий захист.⁶³

Конституційний Суд України у Рішенні від 26 червня 2013 року взяв до уваги практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), який, зокрема, в пункті 43 рішення у справі «Шмалько проти України» (заява № 60750/00) вказав, що право на виконання судового рішення є складовою права на судовий захист, передбаченого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, для цілей якої виконання рішення, ухваленого будь-яким судом, має розцінюватися як складова частина судового розгляду (пункт 43).⁸⁰

Конституційний Суд України наголосив, що забезпечення державою виконання судового рішення як невід'ємної складової права кожного на судовий захист закладено на конституційному рівні у зв'язку із внесенням Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року № 1401-VIII змін до Конституції України та доповненням її,

⁶³ Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09#Text>

⁸⁰ Шмалько проти України (заява № 60750/00): рішення ЄСПЛ [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text

зокрема, ст. 129-1, ч. 2 якої передбачено, що держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку.

Конституційний Суд України наголосив, що визначений у законі порядок забезпечення державою виконання судового рішення має відповідати принципам верховенства права та справедливості, гарантувати конституційне право на судовий захист; невиконання державою позитивного обов'язку щодо забезпечення функціонування запроваджуваної нею системи виконання судових рішень призводить до обмеження конституційного права на судовий захист та нівелює його сутність.

На підставі аналізу ст. ст. 3, 8, ч. ч. 1, 2 ст. 55, ст. 129, ч. ч. 1, 2 ст. 129-1 Конституції України у їх системному зв'язку, Конституційний Суд України у Рішенні від 15 травня 2019 р. № 2-р(II)/2019 констатував, що обов'язкове виконання судового рішення є необхідною умовою реалізації конституційного права кожного на судовий захист, тому держава не може ухилятися від виконання свого позитивного обов'язку щодо забезпечення виконання судового рішення задля реального захисту та відновлення захищених судом прав і свобод, законних інтересів фізичних та юридичних осіб, суспільства, держави⁵⁹.

Отже, обов'язковість виконання судового рішення є важливою складовою права особи на справедливий суд, що гарантоване ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та однією з основних засад судочинства, визначених ст. ст. 129, 129-1 Конституції України, ст. ст. 2, 14, 370 КАС України та ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

1.2 Форми реалізації судочинства

Реалізація судової влади завжди здійснюється в певній формі – передбаченій законом процедурі судочинства. Ця процедура чітко встановлює, що має здійснюватися в суді при підготовці до розгляду та судовому розгляді справ. Головне її завдання — забезпечити законне, мотивоване і справедливе рішення.

⁵⁹ Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>

Судова влада в Україні здійснюється у формах:

- Конституційне судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються юридичні справи, що мають конституційне значення. Шляхом конституційного судочинства визнається неконституційність нормативних актів, прийнятих у державі, чим забезпечується юридичний захист Основного Закону України.

Конституційне судочинство — це діяльність судових органів, що полягає в розгляді справ, предметом яких є конституційно-правові питання, пов'язані із забезпеченням дотримання Конституції державними органами й у прийнятті по них рішень, що тягнуть правові наслідки.

Конституційне судочинство покликано забезпечувати верховенство Основного Закону як підґрунтя національної правової системи, охорони конституційних прав і свобод, дотримання принципу поділу влади у всіх його аспектах. Необхідним, основоположним елементом конституційного судочинства є здійснювана судовим органом перевірка нормативних актів з огляду їх відповідності Конституції.

В Україні конституційне судочинство здійснюється єдиним органом — Конституційним Судом України.⁸¹

- Цивільне судочинство є формою реалізації судової влади, в процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають із цивільних, сімейних та деяких інших правовідносин. Закон зобов'язує забезпечити правильний і своєчасний розгляд цивільних справ, сприяти поновленню порушених майнових, особистих та інших прав громадян, визначаючи для цього суди загальної юрисдикції й наділяючи їх відповідною компетенцією. Зміст цивільного судочинства складає розгляд і вирішення по суті юридичних справ, пов'язаних із захистом майнових, особистих немайнових, сімейних та інших прав і законних інтересів суб'єктів права. У порядку цивільного судочинства також розглядаються справи (безвісна відсутність особи, фактичні шлюбні відносини тощо). Тільки суд може позбавити

⁸¹ Щербанюк О.В. Стратегія реформування конституційного судочинства в сучасних умовах. Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 червня 2021 р. С. 190-195.

громадянина можливості розпоряджатися своїми правами внаслідок душевної хвороби чи з інших причин.

Цивільне судочинство вершиться судами загальної юрисдикції. Ця процедура регламентована Цивільним процесуальним кодексом.⁶

- Господарське судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються правові конфлікти, що виникають у сфері господарських правовідносин. Зміст господарського судочинства полягає в розгляді й вирішенні правового конфлікту, що виник між суб'єктами, які здійснюють господарську або іншу економічну діяльність. Судова влада повинна сприяти поновленню порушених правових норм і тим самим вирішувати соціальні й економічні завдання.

Господарське судочинство вершиться спеціалізованими господарськими судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції. Його процедура регламентована Господарським процесуальним кодексом.¹³

- Адміністративне судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої вирішуються юридично значущі справи, що виникають у сфері управлінських правовідносин за наявності публічного інтересу. Закон передбачає, що при реалізації судової влади в адміністративному судочинстві має бути забезпечено своєчасний, всебічний, повний та об'єктивний розгляд обставин справи й вирішення у відповідності із законом. Предметом судового розгляду є скарга на дії (бездіяльність) посадових чи службових осіб, державних органів. Публічний інтерес є об'єктом конфліктів, що виникають у царині управлінсько-адміністративних правовідносин.

Адміністративне судочинство вершиться спеціалізованими адміністративними судами, що входять до системи судів загальної юрисдикції, відповідно до процедури, визначеної Кодексом про адміністративне судочинство.²⁴

⁶ Бігун В.С. Здійснення правосуддя в цивільному судочинстві: про право, право осудність і розсуд (філософсько-правові аспекти)/В.С. Бігун//Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – С. 117-123

¹³ Демченко С.Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: дис. Д-ра юрид. Наук: 12.00.04/ Демченко С.Ф.; Нац. Акад. правових наук України; Н-д. ін-т приват.права і п-ва. – Київ, 2010. – С. 27

²⁴ Константин О. До питання поняття, предмета, методу і системи адміністративного судочинства України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 86–90.

- Кримінальне судочинство є формою реалізації судової влади, у процесі якої розглядаються й вирішуються справи про злочини. Зміст кримінального судочинства полягає в розгляді в судових засіданнях кримінальних справ і застосуванні встановлених законом видів покарання до осіб, які винні у вчиненні злочину, або у виправданні невинних. Винність обвинуваченого у вчиненні кримінального злочину може бути встановлена лише судовим вироком, який набув законної сили. Беручи до уваги серйозність обмеження особистої свободи громадян, щодо яких застосовуються запобіжні заходи або заходи медичного характеру, законодавець надає право вирішення цих питань тільки суду.

Кримінальне судочинство вершиться загальними судами в межах процедури, визначеної КПК України.¹

РОЗДІЛ 2

ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОЧИНСТВА

2.1 Організаційно-правові засади

Основи українського судоустрою як суб'єкта адміністративно-правового регулювання правосуддя не можуть бути реалізовані самостійно. Необхідно організувати його виконання, тобто створити належні умови для функціонування судів. До організаційних умов належать: кадровий склад судової влади; формування структури судів; набір і розстановка кадрів в судовій системі; матеріально-технічне та фінансове забезпечення судів; підвищення кваліфікації суддів та працівників суду; ведення судової статистики тощо. Здійснення цієї діяльності передбачає організаційне забезпечення діяльності судів. Реалізується органами законодавчої, виконавчої та судової влади. При цьому кожен з них діє в межах своєї компетенції. Наприклад, парламент, як законодавчий орган, промульгує закони, що визначають організацію та порядок діяльності судових органів; Президент призначає суддів і проводить для них курси підвищення

¹ Азаров Ю.І. Окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні/ Азаров Ю.І., Хабло О.Ю., Конюшенко Я.Ю. – Юридична наука, 2015, № 5. – с. 135–141.

кваліфікації суддів; Міністерство юстиції пропонує навчання для судового персоналу; голови судів, пленами та президії судів організують роботу щодо здійснення правосуддя компетентним судом; судова влада організує розгляд конкретних юридичних справ тощо. Останніми роками з'явилися автономні судові органи, які, хоч і походять із судової системи, але починають займати самостійне місце в системі органів організаційного забезпечення діяльності судів.

Організація судочинства є найважливішою частиною організації життєдіяльності держави, оскільки діяльність судів входить не тільки до сфери компетенції суддів чи суто юридичних інтересів, а й до сфери відповідальності держави. . уряд, держава. Отже, організаційні основи - це головні принципи, основи, керівні принципи і правила, якими суб'єкти постійно дотримуються в процесі своєї життєдіяльності. У свою чергу, організаційними основами судової влади є правила та принципи, якими незмінно керуються органи державної влади при: формуванні політичного представництва суддів та стратегічному плануванні; моніторинг інституційного розвитку та ініціатив щодо судової реформи (правові чи організаційні реформи); розподіл ресурсів: встановлення бюджету; призначення, оцінка та дисциплінарний перегляд (у межах необхідної внутрішньої незалежності) тощо. Проблема адміністративно-правового регулювання у сфері судової гілки влади залишається актуальною. Після проведення новітньої адміністративної реформи залишається не вирішеними низка практичних і теоретичних проблем, які потребують врегулювання нормами адміністративного права. Це питання призначення суддів вперше, функціонування суддівського самоврядування, компетенції суддів, які перебувають на адміністративних посадах, матеріальнотехнічного забезпечення діяльності судів та ін. Основоположне місце у цій проблематиці належить об'єкту адміністративно-правового регулювання у сфері судової гілки влади, від правильного визначення поняття та меж якого залежить подальша ефективність досліджень у цій сфері.

Тому все більшого значення в організації правосуддя в Україні набуває правове регулювання. Адже право як суспільне явище має особливість, що свою

регулятивну силу спрямовує на ті суспільні відносини, створення і розвиток яких вважається неможливим без використання правових засобів. В енциклопедичній літературі правове регулювання визначається як один із основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх регулювання в інтересах людини, суспільства і держави. Являється формою соціального регулювання.

Предмет правового регулювання - правові, політичні, економічні та інші суспільні відносини, впорядкування яких не можливе без норм права. Об'єктивні чинники розвитку суспільства спонукають до появи нових відносин та виникнення відповідного їх правового регулювання, або ж затвердження правових норм, які опосередковують уже існуючі суспільні відносини. У нашому випадку це відносини, що пов'язані з організацією судоустрою. Тим більше, що у з 2016 року розпочався новий етап судової реформи, який пов'язаний із прийняттям Верховною Радою України Закону України від 02.06.2016 р. № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» та Закону України № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (нова редакція), які набрали чинності 30.09.2016 р. Визначаючи об'єкт адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, в енциклопедичній літературі зазначається, що види й обсяг матеріальних та нематеріальних благ, які становлять об'єкт права, визначаються законодавцем і закріплюються в законах та інших нормативно-правових актах.⁵⁵

Так ст. 92 Конституції України визначає, що виключно законами України визначається судоустрій, судочинство та статус суддів. А вже розділ VIII Конституції України деталізує організаційно-правові основи здійснення правосуддя в Україні. Отже, наявність організаційних основ судоустрою, статусу суддів, закріплених у Законі України «Про судоустрій та статус суддів», приписів щодо кваліфікаційних ознак які висуваються до кандидатів на посаду судді або кандидатів на адміністративні посади, що містяться в інших нормативно-правових актах, які регулюють організаційні питання судоустрою дає можливість

⁵⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

стверджувати саме про адміністративно-правове регулювання організаційних основ судоустрою України. Під адміністративно-правовим регулюванням організаційних основ судоустрою України слід розуміти організаційно-розпорядчий владний вплив органів державної влади на суспільні відносини у сфері судоустрою щодо їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку, а також на суб'єктів судової діяльності з метою гарантування належної організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні.

Організація судоустрою завжди була суспільно важливою проблемою. Так що вона досі є актуальною. Адже сьогодні, як і кілька тисячоліть тому, людство шукає відповіді на ті самі питання, в тому числі й такі кардинальні, як, наприклад, як зробити суд справедливим і швидким, як гарантувати справжню незалежність і незалежність судової влади. У кожен історичну епоху ці проблеми вирішувалися по-різному. Проте запропоновані рішення, здавалося, були ефективними лише деякий час, і зі зміною умов життя суспільства необхідно було шукати нові підходи до вирішення цієї проблеми. Не можна недооцінювати роль суду в суспільному житті. Його діяльність стосується всіх сторін і сфер життя суспільства. Сучасна правова доктрина держави вважає суд одним із найважливіших надбань цивілізації, глибоко вкорінених у житті людей. Його головними цілями є захист свобод і прав громадян, забезпечення належного рівня громадського порядку. Як об'єктивно необхідна політична підсистема правосуддя виступає гарантом утвердження соціальної справедливості. Роль суду ще більше розвивається в демократичній правовій державі з установленим поділом влади та встановленням принципу незалежності суду. Тому зрозуміло, що розкриття сутності категорії «судоустрій» в контексті судової реформи є досить актуальним і своєчасним. Незважаючи на доведену актуальність, серед науковців і практиків досі немає одностайної думки щодо визначення правової категорії «судоустрій». Отже, для пояснення терміну «судоустрій» також використовуються такі категорії, як «судова система», «система судоустрою», «структура суддів» тощо. Що стосується судоустрою, то, як слушно зауважує В. Андрейцев, воно взагалі не конкретизовано в конституційних положеннях

частини «Правосуддя» Конституції України, і лише аналітичним шляхом можна визначити основні доктринальні положення. положення щодо його створення, розвитку та функціонування як відносно окремої підсистеми в структурі правової системи України. Тобто на законодавчому рівні не розкриваються терміни «судова система» та «судоустрій». Слід, однак, зауважити, що протягом історії виникла низка взаємопов'язаних категорій, характерних для тієї чи іншої історичної епохи. При цьому певні концепції виникають, існують, трансформуються та вмирають. Незалежна держава Україна перегорнула сумну сторінку в історії радянської правової системи. Схоже, що саме із запровадженням командно-адміністративної системи в науковий обіг було введено поняття «система», а вживання терміна «судова система» у значенні ієрархічного механізму, включеного в властиве тоталітарному Форма правління - це розгалужена державна машина, яка не піклується про захист прав та інтересів своїх громадян. З огляду на це цей термін почав поступово замінюватися іншим, у більш широкому розумінні, «судоустрій».

Отже, судоустрій України – це система судів, суддів, інших представників судової системи та їх посадових осіб (як суб'єктів державної влади, зобов'язаних реалізовувати основне завдання держави соціального покликання), створена на законодавчому рівні, який діє на основі принципів верховенства права, визначає організаційні основи, порядок їх діяльності, повноваження та відносини з іншими державними та громадськими інститутами. У свою чергу, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів», організаційною основою системи правосуддя в Україні є такі процедури: а) організація та функціонування судів (наприклад, підготовка та ліквідація судів); організація функціонування судів за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності); б) визначення статусу суддів (наприклад, обрання суддів на адміністративні посади та звільнення з них; кваліфікаційні умови); в) забезпечення єдності судової практики (наприклад, Верховний Суд України узагальнює судову практику та контролює її єдність); г) забезпечення виконання судових рішень на території України (наприклад, на законодавчому рівні встановлено юридичну

відповідальність за невиконання судових рішень); д) фінансове, інформаційне та матеріально-технічне забезпечення системи правосуддя (наприклад, фінансування судів виключно з державного бюджету України); ж) забезпечення внутрішньої діяльності судів органами суддівського самоврядування (наприклад, Рада суддів України сприяє створенню належних організаційних та інших умов, що забезпечують нормальну діяльність судів і суддів, забезпечує захист суддів від втручання в суди, підвищення професійного рівня суддів та працівників апарату суду, а також підвищення рівня роботи з працівниками судової системи).

Організація судоустрою є найважливішою частиною організації життєдіяльності держави, тому що діяльність судів входить не тільки в сферу компетенції або суто юридичних інтересів суддів, а й у сферу відповідальності держави, уряду, тобто держави. Отже, організаційні основи - це головні принципи, основи, керівні принципи і правила, якими суб'єкти постійно дотримуються в процесі своєї життєдіяльності. У свою чергу, організаційними основами судоустрою є принципи та керівні принципи, а також принципи, якими незмінно керуються органи державної влади при: формуванні політичного представництва суддів та стратегічному плануванні; моніторинг інституційного розвитку та ініціатив щодо судової реформи (правові чи організаційні реформи); розподіл ресурсів; встановлення бюджету; призначення, оцінка та дисциплінарний перегляд (у межах необхідної внутрішньої незалежності) тощо.

Органами та установами, які покликані здійснювати функції і завдання організації судоустрою є: Вища рада правосуддя (далі ВРП), Державна судова адміністрація України (далі ДСА), Вища кваліфікаційна комісія суддів України (далі ВККСУ), суддівське самоврядування (Рада суддів України), апарат суду, Національна школа суддів України, інші органи державної влади та органи місцевого самоврядування, що беруть участь в організаційному забезпеченні діяльності судів.

Аналіз чинного законодавства дав змогу стверджувати, що система організації судоустрою в Україні складається із певних видів, ними є:

– організаційно-кадрове. Полягає у формуванні висококваліфікованого суддівського корпусу, кадрового резерву, утворення і запровадження системи професійної підготовки та перепідготовки суддів і працівників апарату судів;

– матеріально-технічне. Полягає у діяльності державних органів щодо створення належних умов для роботи усіх структурних елементів судоустрою. До матеріально-технічного забезпечення організації судоустрою відноситься і забезпечення судових установ та органів не тільки відповідними площами, а площами з ефективним обладнанням для економії енергоресурсів;

– наукове. Полягає у проведенні наукових досліджень з питань оптимізації організації судоустрою, аналізу чинного законодавства та розроблення проектів щодо реформування судоустрою та надання рекомендацій;

– інформаційно-аналітичне. Полягає у діяльності зі створення інструментів для підвищення ефективності та надійності інформаційних процесів та формування судового інформаційного простору;

– нормативно-правове. Здійснюється у тісній співпраці з міжнародними експертами і полягає у створенні такого наукового середовища, яке б стимулювало пошук нових підходів у вирішенні питань оптимізації судоустрою та його організації;

– фінансове. Полягає в адмініструванні фінансових ресурсів (бюджетних та позабюджетних), створенні фінансових механізмів та процедур, які відповідають міжнародним стандартам, що сприятимуть ефективному функціонуванню судоустрою.

Аналіз системи організації судоустрою в Україні, поняття, види та особливості забезпечення дало змогу констатувати, що аналіз системи організації судоустрою в Україні, її поняття, види та особливості забезпечення в умовах проведення судової реформи потребує більш детального аналізу та системного підходу, адже будь-яка система складається з елементів або структур, які повинні з одного боку бути відокремленими один від одного, а з іншого бути інтегрованими та утворювати єдність системи.

Система організації судоустрою покликана реалізувати свої функції шляхом виконання поставлених завдань, в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» використовується інше словосполучення – «організаційні основи судоустрою». Однак «система організації судоустрою» та «організаційні основи судоустрою» відмінні один від одного.

Створити систему організації судочинства та її забезпечити – це конституційний обов'язок держави. А органи які покликані цей обов'язок виконати є: Вища рада правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, Державна судова адміністрація України й Національна школа суддів України, інші органи державної влади й органи місцевого самоврядування. Для належного забезпечення системи організації судоустрою в Україні приймаються програмні документи на рівні держави та на регіональному рівні.

2.2 Процесуально-правові засади

Відповідно до статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судоустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності⁵⁵.

Організація судоустрою за територіальним принципом означає, що суди утворені так, що їх юрисдикція охоплює певну територію держави, виходячи з потреби наближення судочинства до людини (розділ III Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів). Зазначену тезу підтримав і КСУ, який зазначив: «Принцип територіальності забезпечує територіальне розмежування компетенції судів загальної юрисдикції і зумовлений потребою доступності правосуддя на всій території України». Територіальність означає децентралізацію нижчих ланок системи загальних судів (місцевих та апеляційних). Отже, кожен місцевий та апеляційний суд має свою територіальну юрисдикцію (підсудність). Організація судів за принципом територіальності має на меті забезпечити наближення окружних та апеляційних судів до громадян. Це є важливою гарантією того, що судові

⁵⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

спори будуть вирішені в розумні строки в умовах ускладнення правовідносин та збільшення кількості правових конфліктів. Якби всю систему правосуддя було централізовано та зосереджено в одному місці, то для такої великої країни, як Україна, система правосуддя стала б об'єктивно недоступною для більшості суспільства.

Принцип спеціалізації організації судової влади детально описано в Законі України «Про судоустрій і статус суддів», де зазначено, що спеціалізація може бути таких видів: цивільна, кримінальна, господарська, адміністративна. Крім того, судді можуть спеціалізуватися на розгляді справ про адміністративні правопорушення. У випадках, визначених законом, а також за рішенням зборів суддів компетентного суду може запроваджуватися спеціалізація суддів залежно від окремих категорій справ. У місцевих загальних судах та апеляційних судах судді спеціалізуються на провадженні кримінальних справ щодо неповнолітніх. У своїй більшості всі судді повинні бути фахівцями у сфері здійснення правосуддя. Тому принцип спеціалізації організації судоустрою тісно пов'язаний з іншим принципом - принципом рівного статусу для суддів судів загальної юрисдикції та суддів спеціалізованих судів. Відповідно до якого поведження із спеціалізованими суддями згідно з їхнім статусом, але не інакше, ніж з суддями судів загальної юрисдикції. Закони та правила, що регулюють процедуру призначення, перебування на посаді, підвищення, незмінюваності та дисципліни судді, мають бути однаковими як для спеціалізованих судів, так і для судів загальної юрисдикції. Із прийняттям конституційних та законодавчих змін у 2016 році на національному рівні передбачено перехід до триланкової судової системи. З дня початку роботи новоствореного Верховного Суду 15 грудня 2017 року Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України припинили свою діяльність та ліквідувалися у встановленому законом порядку. На матеріально-технічній базі вище зазначених судів утворено Верховний Суд у складі Великої Палати Верховного Суду та чотирьох касаційних судів. Але ліквідація вказаних вищих спеціалізованих судів не означає, що в Україні їх більше немає. Відповідно до частини третьої ст. 125

Конституції України та ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у системі судоустрою України можуть діяти вищі спеціалізовані суди і такими судами сьогодні є: Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд. Передбачені у межах національної правової системи Вищий суд з питань інтелектуальної власності та Вищий антикорупційний суд є постійно діючими вищими спеціалізованими судами у системі судоустрою України. Необхідно відмітити, що всі принципи і засади організації вказаних вищих спеціалізованих судів, як нами вже зазначалось вище, не повинні відрізнятися від інших судів, що входять у систем судоустрою України. Однак Законом України «Про Вищий антикорупційний суд» встановлені додаткові гарантії та умови ніж ті, що вказуються у Конституції України та Закону України «Про судоустрій та статус суддів». До таких відносяться: додаткові гарантії забезпечення їх особистої безпеки та особистої безпеки членів їхніх сімей та збереження їхнього майна; створюються умови для задоволення індивідуальних потреб в особистому професійному зростанні, підвищенні рівня професійної компетентності з питань судочинства у сфері протидії та боротьби з корупцією, новітніх міжнародних антикорупційних стандартів і світових практик у сфері протидії та боротьби з корупцією.³⁹

Інстанційність як принцип організації судоустрою полягаю у тому, що він забезпечує конституційне право особи на оскарження судових рішень в апеляційному та касаційному порядку та виступає однією із нормативних засад організації судоустрою. Стаття 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає принцип побудови системи судів загальної юрисдикції як інстанційність. Проте цей принцип прямо не передбачено нормами Конституції України, виходячи із системного тлумачення вимог ст. 125 і 129 Основного Закону, його можна досліджувати з урахуванням вказівок законодавця щодо побудови системи загальних судів на основі принципу інстанційності, що міститься в положеннях Закону. Зокрема частина 1 статті 22 вказує на те, що

³⁹ Назаров І. В. Принцип територіальності побудови судової системи в законодавстві України та європейських держав. Проблеми законності, 2009. №104. С. 223–231

місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності. Стаття 26 передбачає, що у системі судів загальної юрисдикції діють апеляційні суди як суди апеляційної інстанції з розгляду цивільних і кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення. Ця загальна норма продовжена у відповідних приписах процесуального законодавства. Крім того, у системі судів загальної юрисдикції діють вищі спеціалізовані суди як суди касаційної інстанції з розгляду цивільних, кримінальних, господарських та адміністративних справ. Інстанційність виконує важливу роль у становленні системи судів. Однак важливим є те, що розуміти під «інстанцією» і якою повинна бути їхня кількість. Саме види інстанцій, їх зміст і кількість є відображенням еволюційного шляху існування суду в конкретній державі з її звичаями, досвідом, досягненнями. Кожна правова держава створює свій варіант системи інстанцій перегляду рішень суду, який має на меті досягнути найоптимальнішого співвідношення між такими вимогами, як: – правосудність судового рішення – за ухвалення рішення відповідна судова інстанція повинна забезпечити законність й обґрунтованість рішення у справі; – доступність і своєчасність судового рішення – наявність великої кількості судових інстанцій зумовлює зростання витрат на їх проходження, відповідно – недоступність для сторін; остаточне рішення у справі суд повинен ухвалити максимально швидко, з метою вчасного досягнення визначеності у конфліктних правовідносинах (невизначеність негативно психологічно та фінансово впливає на учасників процесу).⁴¹

Таким чином, інстанційність поряд із територіальністю та спеціалізацією є одночасно й основними принципами та правовими засадами організації судоустрою України, що мають значення для подальшого розвитку системи правосуддя.

З часу Джона Локка та Шарля Монтеск'є найважливішим у механізмі функціонування державної влади є принцип її поділу, відповідно до якого для

⁴¹ Організація судової влади в Україні: Перший аналіз нормативного змісту Закону України «Про судоустрій України»; за наук. ред. А. О. Селіванова. К., 2002

правильного та ефективного функціонування держави мають існувати незалежні одна від одної законодавча, виконавча та судова гілки влади. Цей принцип у подальшому був втілений у Конституції США 1787 р., згідно з приписами якої три гілки влади не лише розділені, а й контролюють одна одну через так звану систему стримувань і противаг. За цієї системи законодавча, виконавча і судова гілки влади організаційно та формально розділені й цілком незалежні одна від одної. Водночас кожна з них наділена відповідними повноваженнями, які дають змогу контролювати й обмежувати інші гілки. Ці повноваження і складають систему стримувань і противаг. Зазначена конструкція з певними удосконаленнями існує до нашого часу та знайшла своє відображення в конституціях усіх сучасних демократичних держав, зокрема й України.

Відповідно до частини 1 статті 6 Конституції України державна влада здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову.²⁵ Це конституційне положення закріплює принцип поділу влади, згідно з яким кожна з гілок єдиної і неподільної державної влади здійснює лише їй притаманну функцію, має свою сферу реалізації, свою компетенцію. Такий поділ державної влади зумовлений необхідністю забезпечення ефективного функціонування державної влади в інтересах суспільства та створення перешкод для зловживання владою, її узурпації.

Особливе місце судової влади в системі державної влади зумовлене тим, що відповідно до статті 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускається. Таким чином, жоден інший орган, жодна інша посадова особа не можуть здійснювати правосуддя, а отже й реалізовувати судову владу.²⁵

Судову владу характеризують такі ознаки:

- Соціальний характер влади. Судова влада належить до сфери суспільних відносин і тому її соціальна роль полягає в забезпеченні панування

²⁵ Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

права, в тому числі й щодо держави. Усі громадяни, їх організації та об'єднання, державні і муніципальні органи, у тому числі і вищі органи влади і управління, зобов'язанні виконувати рішення судів;

- Незалежність, самостійність і відокремленість судової влади. Незалежність судової влади – це принцип ефективної діяльності суду, що вільний від будь-якого зовнішнього чи внутрішнього впливу з боку органів законодавчої та виконавчої влади, фізичних та юридичних осіб. Незалежність судової влади обумовлюється конституційним розподілом влади. Судова влада виконує притаманні їй функції правосуддя та контролю незалежно від інших гілок влади, не підпорядковуючись їм. Принцип незалежності суддів спрямований не тільки на забезпечення суддів від протизаконного впливу органів і осіб. Він покликаний підняти самостійність та відповідальність суддів при вирішенні будь-якого правового питання. Це означає, що суд кожного разу сам зобов'язаний встановити всі обставини справи, самостійно підібрати норму закону і зробити з неї правові висновки. Суд не пов'язаний висновками, що зроблені іншими органами за обставинами справи. Достовірність фактів, встановлених органами управління, ретельно перевіряється у судовому засіданні. Самостійність означає відсутність будь-якого підпорядкування судів та потреби затверджувати їх рішення. Суди займають особливе становище в державному механізмі, що обумовлено особливостями виконуваних їм функцій, специфікою умов і порядку їх діяльності. Вони не входять до будь-якої іншої системи державних органів. Відокремленість судової влади випливає з її незалежності і самостійності. Це означає, що суди утворюють досить автономну систему, що включає не тільки суди (у вузькому сенсі слова), але й інші підрозділи, що забезпечують їх життєдіяльність.

- Виключність судової влади. Виключність судової влади – означає, що жоден орган державної влади окрім суду не може вирішувати усі правові суперечки та ухвалювати рішення, здійснюючи правосуддя. Держава доручає тільки судам ухвалювати рішення з конкретних цивільних, господарських, кримінальних та адміністративних справ, що підкреслює виключність судових

рішень. Тільки органи судової влади можуть застосовувати державні примусові заходи, такі як визнання особи винною, призначення покарання.

- Єдність судової влади. Єдність судової влади забезпечується сукупністю нормативно-правових актів, що регулюють питання судоустрою та судочинства, мають єдиний механізм дії. Єдність насамперед проявляється у функціях судової влади – правосудді і контролі.

- Судова влада здійснюється на основі і у відповідності з вимогами процесуального закону та на основі певних принципів. Саме процесуальний закон детально регламентує процедуру розгляду справ у суді, гарантуючи дотримання прав і законних інтересів всіх учасників судового розгляду, недопущення порушень закону і суб'єктивізму. Порушення процесуальних норм є підставою скасування рішень суду. Судова влада здійснюється на основі певних принципів, встановлених нормами міжнародного та внутрішнього права.

- Судовій владі належить функція контролю. Судова влада має право на здійснення контролю за відповідністю законів Конституції, для захисту прав громадян у їх стосунках з органами виконавчої влади та їх службовими особами, а також для контролю за дотриманням прав і свобод громадян під час розслідування злочинів і проведення правоохоронними органами оперативно-розшукової діяльності.

- Виконання вимог суду і виконання його рішень забезпечується силою держави. У разі потреби відповідні органи і посадові особи можуть застосувати відповідні заходи для реалізації рішень і вимог суду. У державному механізмі функціонують спеціальні органи і посадові особи, до обов'язків яких входить виконання судових рішень.

У сучасному світі склалися дві судові системи, одна з яких іменується змагальною, а друга – слідчою. Характерною рисою змагальної судової системи є безпосередній диспут сторін перед судом, коли сторони (адвокати) мають можливість контролювати хід процесу й є головними дійовими особами в цьому процесі. Суддя тут наближається за своєю позицією до ролі третейського судді. Якщо при цьому є присяжні, то суддя не вирішує питання, хто правий, а хто

винен. Суддя не втручається до процесу ухвалення рішення. Змагальна судова система характерна для держав із прецедентною правовою системою.

У слідчій системі багато що визначається на стадії попереднього розслідування, і суддя по суті веде справу на основі документів. При цьому суддя сам досліджує факти і прагне встановити істину у справі. У слідчій системі за традицією не застосовується суд присяжних, і адвокати не є головними дійовими особами. Слідча система використовується в державах з нормативно-актною правовою системою.

Судова влада здійснюється одноосібно суддею або судовою колегією з дотриманням встановленої законом процедури. Межі дії судової влади обмежені нормами, що регламентують право на звернення в суд, а також принципами права.³⁸

Запорукою подальшої послідовної розбудови української правової держави безперечно являється формування та ефективне функціонування судової влади. Роль головного провідника політики захисту прав особи все частіше бере на себе суд, який з другорядного та залежного від інших гілок влади державного органу стає головним арбітром, що вирішує усі спірні питання між державою та людиною. Найважливішим показником верховенства права є незалежність і неупередженість судової влади. Бо яким би досконалим не було законодавство, якщо воно не має механізму реалізації передбачених у ньому прав та обов'язків, норми такого законодавства перетворюються на декларації. В Україні питання судової реформи є надзвичайно актуальним, враховуючи, що відсоток суспільства, яке вірить у здатність захистити свої права та інтереси в суді, є невеликим, а кількість неправосудних судових рішень – великою.

У лютому 2016 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про судоустрій і статус суддів», який спрямований на реформування судової системи. Але серед основних змін – реструктуризація системи правосуддя (об'єднання деяких судів та створення нових), але ці зміни не мають суттєвого впливу на підвищення якості судової системи держави. Основними напрямками реформування системи правосуддя в Україні мають стати: 1) посилення

³⁸ Н. Макаренко. Судова влада // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.697 ISBN 978-966-611-818-2

незалежності судової влади від інших органів влади та посадових осіб; 2) створення надійного механізму притягнення суддів до відповідальності за неправосудні рішення та корупційні злочини; 3) встановити збалансовані відносини між судовою системою та поліцією; 4) встановлення більш надійних важелів гарантування прав учасників судового процесу; 5) уніфікація судової практики та налагодження надійного механізму подолання правових прогалин і колізій; 6) удосконалення системи примусового виконання судових рішень; 7) доступ громадян до правосуддя.

Ми проаналізуємо стан і перспективи розвитку всіх напрямків удосконалення судової реформи.

1. Щодо формування принципу незалежності судової влади від інших органів влади та посадових осіб позитивним моментом Закону «Про судоустрій і статус суддів» є те, що вплив Президента України на формування Частково скорочується частина судової влади. Зокрема, судді призначаються на посаду безстроково Вищою радою правосуддя за підписом Президента, але останній є непотрібним винятком, оскільки відсутність підпису не дає доступу до посади судді, а Президент не несе відповідальності, якщо він не підпише такий наказ. Це можна порівняти з правом Президента розпускати парламент за відсутності коаліції, але таке право має бути обов'язком, але не може бути примусово виконаний. Крім того, Президент України своїми указами втратив право створювати та ліквідувати суди, це робиться на рівні законів. Проте слід проаналізувати порядок формування Вищої ради правосуддя. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 р. «Вища рада правосуддя складається з двадцяти одного члена, з яких десятьох – обирає з'їзд суддів України з числа суддів чи суддів у відставці, двох – призначає Президент України, двох – обирає Верховна Рада України, двох – обирає з'їзд адвокатів України, двох – обирає всеукраїнська конференція прокурорів, двох – обирає з'їзд представників юридичних вищих навчальних закладів та наукових установ. Голова Верховного Суду входить до складу Вищої ради правосуддя за посадою».

⁴⁷Президент України та Верховна Рада України мають бути повністю усунені від формування Вищої ради правосуддя. До того ж, принаймні, на певний час, було б доцільно в склад Вищої ради правосуддя та Центральної виборчої комісії залучити приблизно половину їх складу з представників різних незалежних іноземних структур у сфері правового захисту. Або, як варіант, Вища рада правосуддя могла б бути всенародно виборним органом, однак за зазначеної вище умови щодо незалежного від Президента України та Парламенту формування Центральної виборчої комісії. Такий крок надав би можливість уникнути неправомірних рішень судів та впливу на них різних органів влади і посадових осіб. При цьому слід ретельно підходити до вибору міжнародних структур, які могли б залучатися до формування Центральної виборчої комісії та Вищої ради правосуддя та до їх варіабельності для уникнення зовнішнього впливу на українську судову і законодавчу системи окремих політичних спрямувань.

2. Створити надійний механізм притягнення суддів до відповідальності у справах про неправосудні рішення та корупційні правопорушення. Чинний Закон «Про судоустрій і статус суддів» містить положення щодо можливості притягнення суддів до відповідальності за корупційні правопорушення та порушення норм процесуального права. Однак він не містить положень про відповідальність за неправомірні рішення при прийнятті рішень, які суперечать нормам матеріального права або не підтверджені належною доказовою базою, що сьогодні є головною проблемою системи правосуддя. Адже довести факт отримання хабара набагато складніше, ніж довести неправильність судового рішення. Чинним законодавством про змагальність спорів у цивільному та господарському судочинстві встановлено, що суддя не може цього зробити, якщо сторона не вимагає застосування конкретної правової норми, яка безпосередньо застосовується до справи. використовувати. Іншими словами, судді не зобов'язані знати норми матеріального права та їх застосування. Така

⁴⁷ Про Вищу раду правосуддя: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

ситуація є неприпустимою у сфері правосуддя. Цю ситуацію можна змінити декількома способами: 1) надавши адвокатам незаперечне право звертатися до Вищої ради правосуддя з метою оскарження неправосудних постанов суддів, які неправильно застосували норми права або не застосували чинні норми; 2) запровадження Юридичної служби, до якої буде залучено багато висококласних практикуючих юристів та українських юристів, які перевірятимуть правильність застосування суддями нормативно-правових актів – це своєрідний суд присяжних для суддів. Їхні висновки мають відповідати правовим знанням експертів. Доцільно підбирати спеціалістів у великій кількості в конкретному випадку з урахуванням спеціалізації спеціалістів (наприклад, 12 осіб) шляхом випадкового комп'ютерного відбору. У разі двох негативних рішень щодо одного й того самого судді протягом кількох років має бути чітко прописаний обов'язок Вищої ради правосуддя негайно звільнити такого суддю. Такий спосіб доцільно запровадити з апеляційного рівня, щоб зменшити навантаження на таку систему, таке журі могло б фінансуватися за рахунок коштів кандидатів або діяти публічно. Рішення такого журі повинно бути опубліковане та бути підставою для звільнення судді, але не для перегляду рішень в тій же інстанції, щоб уникнути зловживань з боку заявників і дублювання судової системи. Останній спосіб є радикальним, але він підвищить як рівень кваліфікації, так і рівень відповідальності суддів. Зрозуміло, що такі заходи запроваджуються через поточний стан правосуддя та мають бути зрештою скасовані як питання належної судової практики. Для боротьби з корупцією в Україні слід законодавчо закріпити право будь-яких приватних осіб на захист своїх прав шляхом прихованої відеозйомки та звукозапису своїх бесід з працівниками судів та інших органів влади. Тому належним і допустимим доказом отримання чи вимагання хабаря суддею чи будь-якою іншою посадовою чи службовою особою органів влади і місцевого самоврядування має бути відео- та звукозапис, який пройшов судову експертизу на автентичність. Судову експертизу доцільно проводити незалежними організаціями, які мали б мати атестацію і ліцензію на проведення відповідних видів судових експертиз, бажано щоб атестація

здійснювалася в авторитетних зарубіжних організаціях на підставі відповідних урядових угод. Проте наразі у деяких випадках експертиза може проводитися лише державними спеціалізованими установами: щодо криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних експертиз відповідно до ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу».

3. Потреба у встановленні збалансованого взаємозв'язку між судовою та правоохоронною гілками влади є надзвичайно важливою. Згідно з Законом України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. завданням прокуратури в Україні є представництво інтересів громадянина або держави в суді; нагляд за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство; нагляд за додержанням законів при виконанні судових рішень у кримінальних справах⁵³. Таким чином, прокуратура відіграє важливу роль на всіх стадіях кримінального провадження: від пред'явлення підозри до обвинувачення, проведення слідчих дій, судового розгляду та виконання вироку. Але для того, щоб прокуратура була неупередженою, вона має бути незалежною від Президента та інших органів і створюватися на конкурсних засадах. Це особливо важливо в контексті того, що про ймовірний злочин суддю може повідомити Генеральний прокурор чи його заступник, які наразі повністю підконтрольні Президенту України. На нашу думку, Генерального прокурора нашої правової системи має призначати парламентська опозиція, яка забезпечить баланс інтересів у цій сфері. Звісно, що право на висловлення недовіри Парламентом Генеральному прокуророві має залишатися чинним. Крім того, конкурсний відбір, який зараз проводиться на прокурорські посади, проводиться конкурсними комісіями, які, в свою чергу, формуються доволі не прозоро, тому нівелюється сама мета їх діяльності. А прокуратура як, по суті, окрема правоохоронна гілка влади в Україні, на відміну від багатьох країн, де вона є структурною частиною судової чи виконавчої гілок влади, продовжує, хоч і меншою мірою, як раніше, здійснювати нагляд над

⁵³ Про прокуратуру : Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/print1443624498321154>.

законністю. Тому, на наш погляд, питання щодо оскарження дій прокурорів, притягнення їх до відповідальності, зокрема, за незаконне збагачення, мають вирішуватися так само, як і щодо суддів. Також дуже важливою ознакою неупередженості кримінального процесу є незалежність слідства від прокуратури і, бажано, від поліції. Проте наразі в Україні слідчі органи знаходяться в структурі МВС. Крім того, враховуючи те, що згідно з позицією Верховного Суду України існує ряд дискреційних повноважень Національної поліції (п. 2 ст. 122 Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо накладення стягнень за порушення Правил дорожнього руху, які зафіксовані на відео)²², такі постанови поліції про накладення адміністративних стягнень не можуть переглядатися судами, то можна сказати, що Національна поліція виконує функції «швидкого суду» і всі її посадові особи, на наш погляд, повинні мати, як мінімум, профільну вищу освіту, як це має місце в цивілізованих країнах Світу, а не 3-місячні курси.

4. Встановлення надійних важелів гарантування прав учасників судового процесу. До найвагоміших прав учасників судового процесу слід віднести: своєчасний розгляд судової справи; належне повідомлення відповідача про судові засідання; зручний документообіг; належність доказової бази тощо. Стосовно всіх перелічених вище прав учасників судового процесу існували суттєві проблеми як в частині законодавчого закріплення, так і в частині практики виконання, які частково змінені на краще. Зокрема, процесуальними нормами для розгляду цивільних і господарських справ передбачався строк у два місяці, і цей строк враховувався судами як строк, протягом якого суди мали відкрити провадження у справі та розглянути її. Нині цивільно-господарськими нормами встановлено строк розгляду справи 5 днів з дня отримання позовної заяви. Також, існує наказне та спрощене провадження, що надає можливість окремій категорії справ вирішувати швидше. Якщо розглядати судочинство в кримінальних справах, то слід зазначити, що тут, окрім строків розгляду справи

²² Кодекс України про адміністративні правопорушення// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

судом, важливе значення має строк досудового розслідування, протягом якого особа може перебувати у слідчому ізоляторі, такий строк може тривати до 18 місяців. Важливо також, щоб законодавство детальніше врегулювало випадки встановлення судової застави та визначення її адекватного розміру. Кримінально-процесуальний кодекс України містить перелік статей щодо яких не може застосовуватися застава для того, щоб випустити особу з під арешту (ч. 5 ст. 176), проте до цього переліку не входять корупційні злочини, розкрадання коштів в особливо великому розмірі тощо. Крім того, у суддів є повноваження визначати розмір застави, по суті, на власний розсуд, оскільки немає чітких критеріїв його визначення. Логічно було б, щоб, за аналогією з цивільним судочинством, обвинувачений вносив на депозит суду суму, яка дорівнює розміру збитків (розкрадання) по інкримінованій статті. Питання належного повідомлення відповідача про судові засідання дуже гостро стояло, коли існувала можливість повідомлення відповідача про порушену проти нього цивільну (господарську) справу через офіційні друковані видання (що призводило до порушення базових прав особи та до «рейдерства», коли, наприклад, особа навіть не знала про позов, а за її відсутності в неї відсуджували квартиру і реєстрували на нового правовласника). Наразі відповідача, місце проживання (перебування) чи місце роботи якого невідоме, може бути повідомлено шляхом оголошення на офіційному веб-сайті судової влади України про дату, час і місце розгляду справи не пізніше як за 10 днів до судового засідання (ч. 11 ст. 128 Цивільно-процесуального кодексу України).

Щодо зручності документообігу, то нині існує Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, яка дозволяє здійснювати обмін документами та навіть видачу електронного судового наказу. Щодо належності доказової бази, то, на наш погляд, слід переглянути деякі підходи до допустимої доказової бази та до пріоритетності окремих доказів. Зокрема, аудіо- та відеозаписи всіх посадових і службових осіб органів влади і місцевого самоврядування щодо їх службової діяльності мають бути допустимими доказами незалежно від наявності чи відсутності дозволу таких осіб. Свідчення

свідків повинні мати вторинне значення порівняно з беззаперечними фактами, встановленими судовою експертизою щодо аналізів, які мають стовідсоткове або близьке до стовідсоткового значення достовірності. Також законодавство не містить положень, на підставі яких можна було б оскаржити конкретний висновок судової експертизи, що потрібно законодавчо врегулювати. Судова практика знає непоодинокі випадки використання негативної рецензії на висновок експертизи окремими фахівцями, яку суди не повинні враховувати.

5. Уніфікація судової практики та встановлення надійного механізму подолання правових прогалин і колізій. Для уникнення неоднакового застосування судами законодавства в однотипних справах через наявність колізій та прогалин в законодавстві варто надати право самим суддям, прокурорам, адвокатам, юридичним факультетам ВУЗів та громадським організаціям звертатися безпосередньо до Верховної Ради України (чи Конституційного Суду України) зі спеціальним поданням щодо усунення таких колізій чи прогалин, а також конкретними пропозиціями (законопроектами) щодо їх усунення, адже це дуже оптимізує чинне законодавство (зокрема, нові закони автоматично не вносять зміни у вже існуючі, що входять з ними в протиріччя). До того ж, не зважаючи на те, що суди не мають права відмовити в розгляді справи з підстав відсутності правового врегулювання спірного питання, для забезпечення правосудності судових рішень слід мінімізувати прогалини в законодавстві. Варто зазначити, що з внесенням деяких змін в законодавство Верховний Суд України має право за результатами аналізу судової статистики та узагальнення судової практики надавати роз'яснення рекомендаційного характеру з питань застосування законодавства при вирішенні судових справ 5 (п. 10-2 ст. 46 Закону України «Про судоустрій та статус суддів»)⁵⁵. Тобто по суті, Верховний Суд України має функції щодо судової правотворчості. На думку В. О. Сердюк, будь-яка система чітко встановлених правових норм завжди має прогалини та застаріває відразу ж після прийняття. Тому нездатність

⁵⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

законодавця вчасно відреагувати на зміну суспільних відносин сприяє розвитку судової правотворчості.⁶⁷ Крім того, відповідно до п. 10-1 ст. 46 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» Верховний Суд України може визначати «показові» судові рішення, якими мають керуватися інші суди при прийнятті рішень в аналогічних справах. Тож, по суті, це як певні прецедентні судові рішення. Зазначені зміни можна охарактеризувати позитивно, оскільки неоднакове правозастосування в судах негативно позначається на сприйнятті принципу «верховенства права». У цілому, судова гілка влади не претендує на законодавчі функції, вона просто формує правозастосовну практику (відповідні правила) у процесі вирішення конкретних спірних питань, що вирішуються у рамках загальних норм закону. Інша справа з Конституційним Судом України, який справді нерідко формує нові законодавчі положення, у разі якщо попередні були неконституційними.

6. Удосконалення системи виконання судових рішень. Система виконання судових рішень в Україні характеризується пасивністю та неефективністю. І наявність позитивного рішення суду не означає, що воно виконане. Проте виконання судового рішення має бути невід'ємною частиною процесу. Водночас запровадження в Україні приватних виконавчих служб (подібна практика існує в деяких країнах) висуває більш жорсткі вимоги до приватних виконавців як фізичних осіб. Проте виконання низки судових рішень залишається виключною прерогативою державної виконавчої служби (ч. 2 ст. 2 Закону України «Про виконавче провадження» від 2 червня 2016 р.).⁴⁶ Тому створення виконавчої служби є важливим завданням держави. Стимулювати ефективність дій посадових осіб можна шляхом матеріального заохочення та надання конкретних значних премій залежно від ефективності виконаних судових рішень.

⁶⁷ Сердюк В.О. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 73–78.

⁴⁶ Про виконавче провадження: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

7. Доступ громадян до правосуддя. Частиною 3 ст. Статтею 6 ЦПК України передбачено можливість проведення закритого судового засідання з метою: 1) запобігання розголошенню державної таємниці або іншої охоронюваної законом таємниці; 2) забезпечує таємницю усиновлення; 3) не допускати розголошення інформації про інтимні чи особисті сторони життя фігурантів справи; 4) розголошення відомостей, що принижують честь і гідність осіб, які беруть участь у справі.⁷⁸ Проте, зважаючи на невичерпність поняття «таємниці» і відсутність чіткого законодавчого визначення цього терміна безвідносно до її видів, суд може не допустити громадськість до розгляду практично будь-якої справи. Це ж стосується і господарського процесу (та адміністративного судочинства. Тому в сучасних реаліях української політико-правової системи варто передбачити заборону на обмеження доступу громадськості до будь-яких справ щодо правопорушень держслужбовців. Крім того, майже монопольне становище адвокатів щодо представництва в судах перешкоджає доступу до правосуддя багатьом громадянам, оскільки держава та адвокатура не готові до надання конституційно гарантованої безоплатної правової допомоги. Доцільно окремо розглянути варіанти можливих вирішень проблеми корупції в судах, яка є основною причиною необхідності реформування судової гілки влади. Окрім застосування аудіо- та відео- зйомки як належної доказової бази та формування «суду присяжних для суддів», для боротьби з корупцією як всередині судів, так і в цілому в країні, варто впровадити обов'язкову участь суду присяжних, причому не тільки в справах щодо злочинів проти життя, здоров'я, а й в усіх справах щодо корупції (приміром по шість чоловік для однієї справи, присяжні не будуть працювати на постійній основі, їх буде обирати комп'ютер методом випадкового вибору з числа зареєстрованих для кожної справи окремо). На думку А. О. Фальковського, суд присяжних є надто витратним інститутом і нерідко характеризується емоційністю та фаховою некомпетентністю.⁷⁴

⁷⁸ Цивільний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6352>

⁷⁴ Фальковський А.О., Майстренко М.О. Запровадження суду інституту присяжних в цивільному судочинстві як складова судової реформи в Україні. Правова держава. 2017. № 26. С. 113–118

цивільних справах можна відмовитися від суду присяжних, але в питаннях, що стосуються корупційних злочинів інститут присяжних та відміна застави є найбільш ефективними за умови встановлення жорсткіших вимог до присяжних (наприклад, обов'язковість вищої освіти тощо). Проте наразі в багатьох навіть столичних судах немає присяжних, так само гостро стоїть проблема зі слідчими суддями, яких не вистачає, до того ж вони не можуть розглядати ведену ними справу по суті, тож не кожен суддя може виконувати функції слідчого судді. Крім того, в адміністративному праві можна було б відійти від того принципу, що лише особа, суб'єктивні права якої порушено, має право подавати позов. Ще в римському публічному праві існував такий вид позову, як «*action popularis*», який міг подати кожен римський громадянин в інтересах держави (народу). Приміром, якщо будь-який орган влади видав наказ (розпорядження), що суперечить Конституції, то будь-який громадянин або юрист (адвокат) мав би право звернутися до адміністративного суду України з оскарженням такого наказу, або ж якщо будь-який держслужбовець порушив Конституцію чи закони України, то будь-який громадянин міг би подати позов проти такого порушення. До прикладів таких порушень можна віднести: прийняття рішення, яке шкодить інтересам громадян в цілому чи окремим прошаркам суспільства (в даному випадку за наслідками розгляду справи в адміністративному судочинстві могли б з'ясуватися факти, які стануть підставою відкриття кримінального провадження). Це ж має стосуватися і бездіяльності держслужбовців, наприклад: відсутність встановлення правил та суб'єктів переробки сміття тощо. У даному випадку важливим був би правильний реєстр судових справ для уникнення розгляду справ з того ж предмета і з тим же відповідачем різними судами, до справи могли б долучатися співпозивачі. Таким чином, сама громадськість та ЗМІ отримали б можливість дієво контролювати законність і ефективність діяльності органів влади та їх посадових осіб. У кінцевому результаті, будь-які порушення законодавства, прав і свобод людини і громадянина, незабезпечення певних прав і свобод людини і громадянина (неефективна робота), якщо це є

функцією держслужбовця, порушують суб'єктивні права народу України, який забезпечує бюджетне фінансування усіх держслужбовців України.

Найважливішим напрямом судової реформи є встановлення її незалежності від інших органів влади. Для цього інші органи влади та Президент України мають бути повністю дистанційовані від перспективи подальшого реформування української юстиції та формування судової системи. Судді мають не лише притягуватись до відповідальності за злочини, а й нести дисциплінарну відповідальність за неправосудні рішення, особливо ті, що не відповідають або суперечать нормам матеріального права. Важливою умовою незалежності української судової влади є встановлення збалансованих відносин між судовою та виконавчою владою; встановлення більш надійних важелів гарантування прав учасників судового процесу; уніфікація судової практики та налагодження надійного механізму подолання правових прогалин і колізій; удосконалення системи виконання судових рішень та доступ громадськості до судочинства. У подальшому доцільно дослідити особливості судової реформи щодо окремих видів судочинства та перспективи удосконалення виконання судових рішень.

2.3 Економічно-правові засади

Однією з конституційних гарантій незалежності суддів є особливий режим фінансування судів. Важливим механізмом забезпечення такої гарантії є обов'язок держави забезпечити фінансові ресурси та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів, встановлений у частині першій ст. 130 Конституції України шляхом окремого визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів. Централізований порядок фінансування органів судової влади з Державного бюджету України в розмірах, що мають забезпечити належні економічні умови для повного та незалежного здійснення правосуддя, фінансування потреб судів (видатків, пов'язаних з розглядом судових справ, комунальних послуг, ремонту та охорони). приміщення суду, придбання оргтехніки, поштові витрати тощо) має

обмежити будь-який вплив на суд і має на меті забезпечення діяльності судочинства на засадах і положеннях Конституції України.⁷⁵

Незалежні та підзвітні судові органи є важливою складовою високоякісних, ефективних та дієвих систем правосуддя та передумовою функціонування системи правосуддя. Належне фінансування судової влади є ключовим елементом забезпечення та захисту незалежності судової влади та суддів, оскільки воно визначає умови, в яких суди та судді виконують свої функції. Фінансування судової влади є широким питанням, включаючи розподіл коштів, а також місцеве та національне управління цими ресурсами.

Важливим кроком у сфері поліпшення економічно-правових засад судоустрою стало прийняття Закону України «Про судовий збір». Принциповим було те, що, згідно з положеннями цього правового акта, всі кошти, які надходять від сплати судового збору, мали спрямовуватися виключно на фінансування судової системи. Такий підхід мав значно посилити організаційну незалежність судів і при цьому істотно підвищити рівень їх фінансового та матеріально-технічного забезпечення.⁵

Слід зазначити, що фінансово-економічний клімат та бюджетні обмеження, в умовах яких діє національний уряд, не сприяють належному забезпеченню фінансового, матеріально-технічного оснащення судової системи. Проте, навіть у часи економічної кризи, має бути забезпечений належний рівень фінансування системи правосуддя, щоб система правосуддя могла належним чином виконувати свої функції. Доступ до правосуддя та право на справедливий судовий розгляд мають бути належним чином гарантовані, а справи мають розглядатися впродовж розумного строку судом із достатніми засобами та ресурсами для ефективного розгляду справи. Фінансування судової системи є важливим питанням для суспільства в цілому, особливо для економіки, і

⁷⁵ Фінансування судів. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2020 роки). Конституційного Суду України, 2020. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/557-finansuvannya-sudiv>

⁵ Бабяк Н. В. Правові норми в реалізації організаційного, фінансового та матеріального технічного забезпечення діяльності адміністративних судів. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 2018. №8. С. 131 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/107/103>

скорочення бюджету не повинно здійснюватися таким чином, щоб підривати незалежність судової системи, перешкоджати доступу до правосуддя або заохочувати до незаконного зовнішнього втручання.

Щодо конституційних положень частини першої ст. 130 Конституції України, а саме: «Держава забезпечує фінансування та належні умови для функціонування судів і діяльності суддів», порядок фінансування судової влади слід розуміти так:

- фінансування всіх судів в Україні має здійснюватися державою виключно за рахунок коштів державного бюджету України;
- від імені держави фінансування судів здійснює Кабінет Міністрів України шляхом розроблення та подання до Верховної Ради України проекту закону про Державний бюджет України та на затвердження Верховної Ради України. Державний бюджет України виключно відповідно до закону України, здійснюючи контроль за його виконанням та приймаючи рішення щодо звіту про його виконання;
- у Державному бюджеті України мають визначатися окремо для всіх судів України видатки на їх утримання не нижче рівня, що надає можливість незалежного здійснення правосуддя, з подальшим забезпеченням повного і своєчасного виділення таких видатків;
- органи виконавчої влади беруть участь в організаційному забезпеченні функціонування судів і діяльності суддів у випадках та в порядку, передбачених Конституцією України та законами України.⁷⁵

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» до заходів матеріального забезпечення судоустрою відносить також забезпечення суддів, що складається, крім суддівської винагороди (ст. 135) із забезпечення наступним: службовим житлом (ст. 138); службовим одягом (мантією та нагрудним знаком (ч. ст. 139); окремим кабінетом з робочим місцем та іншими засобами для службової діяльності (ч.2 ст.139); засобами захисту (ч. 3 ст. 140); соціального страхування (ст. 141).

⁷⁵ Фінансування судів. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2020 роки). Конституційного Суду України, 2020. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/557-finansuvannya-sudiv>

Однак, як неодноразово вказували міжнародні експерти оплата праці суддів, а також державних службовців системи судоустрою повинна залишатися співрозмірною з їх професійною відповідальністю та високим державним обов'язком, а усі обговорення та переговори щодо винагороди повинні бути проведені за участю представників судової системи.

Крім вище проаналізованого порядку фінансування та матеріально-технічного забезпечення суддів Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає порядок фінансування судів, який передбачений у розділі XI вказаного закону і який має назву «Організаційне забезпечення діяльності суду». Так, статті 148 і 149 аналізованого закону визначають порядок фінансування суддів. Відповідно до яких встановлено загальні засади процедури фінансування судів і визначено головних розпорядників коштів Державного бюджету України, що відповідають за фінансове забезпечення органів і установ судоустрою.

Так, стаття 148 вказаного закону конкретизує, що Верховний Суд є головним розпорядником щодо фінансового забезпечення його діяльності; вищий спеціалізований суд - щодо фінансового забезпечення його діяльності; Державна судова адміністрація України - щодо фінансового забезпечення діяльності всіх інших судів, діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, органів суддівського самоврядування, Національної школи суддів України, Служби судової охорони та Державної судової адміністрації України; Вища рада правосуддя - щодо фінансового забезпечення її діяльності; функції головного розпорядника бюджетних коштів щодо місцевих судів здійснюють територіальні управління Державної судової адміністрації України. В свою чергу стаття 148 встановлює порядок фінансування суду і визначає, що суди фінансуються згідно з кошторисами і щомісячними розписами видатків, затвердженими відповідно до вимог цього Закону, у межах річної суми видатків, визначених Державним бюджетом України на поточний фінансовий рік, у порядку, встановленому Бюджетним кодексом України. А стаття 150 деталізує

порядок фінансування державних службовців в органах правосуддя, а саме їх оплату праці та соціальне гарантії.⁵⁵

Однак, як видно із вказаних норм, закон не встановлює ніяких критеріїв для процедури фінансування судоустрою та порядку для її перегляду, крім встановлення того, що фінансування судів не може бути меншим ніж в поточному фінансовому році.

Отже, як бюджетна процедура, так і процедура фінансування судочинства мають бути системними та вільними від неправомірного політичного втручання, щоб суди фінансувалися на основі об'єктивних та прозорих критеріїв. Вища рада правосуддя має брати участь у всіх стадіях бюджетного процесу, а суди та судді мають мати достатні ресурси для забезпечення ефективної та результативної системи правосуддя. Бюджетні пріоритети мають бути встановлені у співпраці з органами юстиції та місцевого самоврядування, відповідно до прозорих критеріїв процедури фінансування.

Розглядаючи положення ст. 146 крізь призму нормативно-правових засад встановлення особливого порядку фінансування судової влади маємо відмітити наступні нюанси. По-перше, як впливає з ч. 2 ст. 146, гарантії повного і своєчасного фінансування не поширюються ні на суддів ні суб'єкти забезпечення функціонування судової влади. Виникає нормативний парадокс, що має цілком реальні приклади. Припустимо, що фінансування суду забезпечене у повному обсязі і своєчасно. Але, при цьому, у Державному бюджеті не передбачено достатніх коштів (чи відтерміновано їх надання) на функціонування Вищої ради правосуддя, ДСА та інших суб'єктів, нормальне функціонування яких є умовою повного і незалежного здійснення правосуддя у довготривалій перспективі. Відомо, що у 2019 р. проблемними були питання, які потребували суттєвих додаткових обсягів бюджетних призначень порівняно з Державним бюджетом України на 2019 рік, зокрема стосовно започаткування роботи щодо заміщення вакантних посад суддів; збільшення розміру прожиткового мінімуму для

⁵⁵ Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

працевдатних осіб та збільшення кількості прожиткових мінімумів для обрахування суддівської винагороди; початок діяльності Служби судової охорони; створення Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи; збільшення вартості відправлення поштової кореспонденції.⁵⁴

Більше того, з урахуванням встановлення гарантій щодо фінансування судів, суддів та суб'єктів організаційного забезпечення судової влади у інших статтях Закону, вважаємо, що ст. 146 мала б містити положення, що стосуються механізмів реалізації цих гарантій.

Одним з найбільш спірних питань за декілька років, що пройшли від моменту останнього етапу судової реформи, стала суддівська винагорода, тобто фінансування суддів. Це доволі парадоксально, адже суддівська винагорода, теоретично, є найбільш захищеним аспектом функціонування судової влади, оскільки безпосередньо стосується її незалежності, а також, опосередковано – повноти. Підтвердженням цьому є чітка позиція КСУ у Рішенні № 11-р/2018, де Суд зазначає, що конституційне закріплення гарантій незалежності суддів спрямоване на унеможливлення будь-яких спроб впливу на суддю.⁶⁴ Ця ідея знайшла розвиток у Рішенні КСУ № 4-р/2020, де акцентується, що реалізація принципу верховенства права, права кожного на судовий захист можлива лише при реальному дотриманні конституційних приписів щодо незалежності суддів, які містять юридичні гарантії, спрямовані на запобігання будь-якому впливу на суддю та судову владу.⁶⁵

⁵⁴ Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні щорічна доповідь за 2019 рік: рішення Вищої ради правосуддя від 09.04.2020 р. № 933/0/15-20 [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/informaciyno-analitychnyy_zvit_za_2019_rik.pdf

⁶⁴ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018 у справі № 1–7/2018(4062/15). [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-18#Text>

⁶⁵ Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі № 1–304/2019(7155/19) [електронний ресурс]. – Режим доступу :: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text> (дата доступу 22.11.2020).

Належне фінансування суддів неодноразово ставилось під питання у ході судової реформи в Україні та становлення судової влади як незалежної. Свідчення цьому знаходимо, зокрема, у рішеннях Конституційного суду України. У Рішенні у справі № 1–36/2001 КСУ наголосив, що стале забезпечення фінансування судів з метою створення належних умов для їх функціонування та діяльності суддів, а також органів дізнання, попереднього (досудового) слідства і прокуратури, робота яких тісно пов'язана з діяльністю судів, є однією з конституційних гарантій реалізації прав і свобод громадян, їх судового захисту. У Рішенні № 5-рп/2002 КСУ підкреслив, що зменшення (в тому числі шляхом зупинення дії окремих нормативних актів) видатків Державного бюджету на фінансування судів і суддів не забезпечує повного і незалежного здійснення правосуддя, нормального функціонування судової системи, що може призвести до зниження довіри громадян до державної влади, загрожувати реалізації гарантованого Конституцією України права людини і громадянина на судовий захист. Також у Рішенні № 4-рп/2007 зазначено, що особливий порядок фінансування судів і діяльності суддів є однією з конституційних гарантій їх незалежності, що закріплюється у статті 126 Конституції України, і спрямований на забезпечення належних умов для здійснення незалежного правосуддя.

У Рішенні КСУ № 10-р/2020, прийнятому у 2020 р., значна увага приділяється питанням фінансування суддів в умовах загальнонаціонального карантину та супровідної економічної кризи. У відповідній справі КСУ надав оцінку конституційності положень Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» № 553-ІХ від 13.04.2020 р.. Цим Законом була здійснена спроба доповнити Закон України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» положеннями, що прямо обмежують суддівську винагороду десятьма розмірами мінімальної заробітної плати.⁴⁸ Слід відзначити, що неможливість такого кроку як прямо впливала з положень статті 6, частині другій статті 19, статті 130 Конституції України, адже

⁴⁸ Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України № 553-ІХ від 13.04.2020 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#n36> (дата доступу 22.11.2020).

передбачала скасування чи зміну законом про Державний бюджет України обсягу прав і гарантій та законодавчого регулювання, передбачених у спеціальних законах, так і була попередньо обумовлена у інших рішеннях КСУ.

Згідно Окремої думки судді КСУ Лемака В.В у Рішенні КСУ № 4-р/2020., тимчасове зменшення розміру винагороди для суддів, є можливим за умови попередження ситуації, коли воно ззовні виглядає (і судді сприймають його) як спробу тиску. Суддя КСУ Первомайський О. О. висловився щодо того, що «розмір грошової винагороди суддів все ж може бути зменшений за наявності для цього необхідних передумов та послідовних кроків парламенту та уряду. За відсутності таких передумов зменшення розміру грошової винагороди має розглядатися як свавільні дії одних гілок влади стосовно іншої – судової».

Стаття 139 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» містить положення, що виступають зв'язуючою ланкою між фінансовим забезпеченням судді і суду. Цієї статтею передбачено забезпечення судді за рахунок коштів Державного бюджету України мантією та нагрудним знаком, а також окремим кабінетом, робочим місцем та необхідними для роботи засобами. Попередньо відзначимо, що саме формулювання ч. 2 цієї статті, на нашу думку є чинником неповноти фінансового й організаційного забезпечення правосуддя з таких причин:

- формулювання назви статті, а саме терміну «діяльність судді» не повністю корелює з терміном «діяльність судді щодо здійснення правосуддя» (ч. 2 ст. 48 Закону; п. 9 ч. 7 ст. 56 Закону та ін.);

- у ч. 2 ст. 139 Закону відсутні чіткі критерії, що можуть використовуватись для оцінки якості забезпечення судді, що може стати чинником формального виконання вимог цієї статті;

- відсутня деталізація елементів робочого місця та необхідних для роботи засобів, що також може зумовити складнощі створення належних умов для повного і незалежного здійснення правосуддя;

- у ч. 2 на відміну від ч. 1 ст. 139 Закону не вказано джерело забезпечення судді, що не дозволяє з певністю встановити відповідального виконавця (приміром, у Положенні про ДСА до повноважень ДСА віднесено

організацію комп'ютеризації судів, але не наголошено на необхідності забезпечення кожного судді комп'ютером, який є, на сьогоднішній день, одним з ключових необхідних для роботи засобів, так само у Типовому положенні про апарат суду наведено неконкретизоване повноваження стосовно створення належних умов діяльності суду для ефективного виконання суддями покладених на них повноважень, а також надто конкретне – щодо забезпечення суддів і працівників апарату суду ключами електронного цифрового підпису, яке не охоплює інших важливих засобів).

Розглянемо особливості забезпечення потреб судді, пов'язаних з його діяльністю у системному зв'язку з ситуацією, що склалась протягом останніх років у сфері забезпечення діяльності судів.

Загальна потреба ДСА України в бюджетних призначеннях у 2022 році становила 26 691,6 млн гривень. На початок 2022 року Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» для місцевих та апеляційних судів, а також установ судової влади було затверджено 19 млрд 35 млн грн, що забезпечувало 71 % від потреби.

У зв'язку з розпочатою збройною агресією проти України в березні та квітні 2022 року проведені секвестри держбюджету, внаслідок чого бюджетні призначення для судової влади зменшені ще на 11 %.

Державній судовій адміністрації України як головному розпоряднику бюджетних коштів передбачені бюджетні призначення в сумі 16,9 млрд грн, що на 2,2 % менше, ніж відповідні показники 2021 року.

На кінець 2022 року загальна сума бюджетних призначень ДСА України для забезпечення діяльності органів системи правосуддя становила 16 917,5 млн грн, з них за загальним фондом державного бюджету – 14 167,5 млн грн, за спеціальним фондом державного бюджету – 2 750,0 млн гривень. 90 % усього фінансового ресурсу спрямовано на оплату праці та нарахування на заробітну плату, що майже тотожно значенню відповідного показника 2021 року, який становив 91 %.³³

³³ Лист Державної судової адміністрації України (вхідний № 243/0/8-23 від 20 січня 2023 року)

Отже, судова система має соціально направлений бюджет, видатки розвитку відсутні взагалі, а на забезпечення здійснення судочинства й оплати комунальних послуг та енергоносіїв спрямовано лише 10 % фінансового ресурсу.

Попри відсутність у 2022 році належного фінансового забезпечення видатків споживання, ураховуючи критичну ситуацію, що склалася у зв'язку з повномасштабною збройною агресією РФ проти України, проведено роботи з поточного ремонту 116 приміщень судових установ, що не зазнали пошкоджень, на загальну суму 23,6 млн грн, за рахунок коштів місцевого бюджету здійснено також ремонтні роботи у чотирьох приміщеннях судових установ на загальну суму 4,2 млн гривень. Зокрема, проведено роботи з поточного ремонту електромереж, системи водопостачання та водовідведення, систем опалення, найпростіших укриттів тощо.

Спільними зусиллями ДСА України та судів, територіальних управлінь ДСА України і місцевої влади протягом 2022 року проведено аварійні відновлювальні роботи з усунення пошкоджень у 54 приміщеннях судових установ, що зазнали руйнувань у зв'язку з воєнними діями, загальною вартістю 20,7 млн грн, а саме: замінено вікна, входні двері, проведено ремонт покрівель, фасадів, внутрішні оздоблювальні роботи.

Унаслідок постійних бомбардувань та обстрілів 109 приміщень 102 судових установ, з яких 96 – суди (13 % від загальної кількості приміщень судів), зазнали пошкоджень різного ступеня аж до повного руйнування та розкрадання майна. З-поміж зазначеної кількості приміщення 12 судів повністю зруйновані.

Найбільше пошкоджених / зруйнованих приміщень судових установ у Харківській (20 приміщень), Миколаївській (18 приміщень), Донецькій (15 приміщень) та Херсонській (14 приміщень) областях.

В умовах воєнного стану вживаються всі можливі заходи для якнайшвидшого відновлення роботи судів. Так, протягом місяця після звільнення тимчасово окупованих російською федерацією територій Київської, Житомирської, Чернігівської, Сумської областей майже всі суди зазначених областей, приміщення яких були пошкоджені, відновили свою роботу.

Бородянський районний суд, будівлю якого знищено внаслідок авіабомбардувань, із травня 2022 року розміщено в новому орендованому приміщенні.

Вживаються заходи для відновлення розгляду справ судами Харківської та Херсонської областей, що припинили свою роботу³³.

Наприкінці 2022 року суди стикнулися зі справжньою кризою судочинства через удари ворога по енергетичній інфраструктурі. Чинні документи не регламентують діяльності судів в умовах відсутності електропостачання, інтернет-зв'язку. Отже, питання роботи судів в умовах енергетичної кризи потребує реагування, суди потребують забезпечення альтернативними засобами енергопостачання та безперебійного доступу до мережі Інтернет.³⁴

За даними ДСА України, від початку повномасштабної російської агресії всього пошкоджено 405 житлових приміщень суддів та працівників апаратів судів, територіальних управлінь ДСА України.

За наявною інформацією, станом на 1 січня 2023 року пошкоджено 31 службову квартиру, що становить 7 % від загальної кількості службового житла, що перебуває на обліку в судах та територіальних управліннях ДСА України.

За інформацією судів і територіальних управлінь ДСА України, станом на 1 січня 2023 року потребує поліпшення житлових умов 931 працівник судів і територіальних управлінь ДСА України, з них: 651 суддя, 174 працівники апаратів судів, 88 помічників суддів, 18 працівників територіальних управлінь ДСА України.

Законом України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» видатки розвитку на придбання службового житла ДСА України як головному розпоряднику бюджетних коштів не передбачалися.³³

Отже, завдання ДСА у частині забезпечення фінансування суддів зводяться до такого:

1. Розрахунок ключових показників, що свідчать про досягнення «нормального» та «належного» рівня фінансового і соціального забезпечення суддів.

³³ Лист Державної судової адміністрації України (вхідний № 243/0/8-23 від 20 січня 2023 року)

³⁴ Лист Лозівського міськрайонного суду Харківської області (вхідний № 5089/0/8-22 від 22 грудня 2022 року)

2. Моніторинг відповідності фінансового і соціального забезпечення суддів актуальним соціально-економічним реаліям в країні, зокрема, з урахуванням рівня інфляції та динаміки курсу валют.

3. Донесення до суспільства дійсної природи та важливості фінансових гарантій незалежності судової влади.

Зважаючи на результати дослідження, з урахуванням існування гарантій щодо фінансування судів, суддів та суб'єктів системи організаційного забезпечення судової влади у інших статтях Закону пропонуємо ст. 146 Закону викласти у такій редакції: «Стаття 146. Особливості забезпечення функціонування судової влади.

1. Держава забезпечує фінансування та належні умови для діяльності суддів, функціонування судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя відповідно до Конституції України.

2. Забезпечення функціонування судової влади передбачає:

1) окреме визначення у Державному бюджеті України видатків на утримання судів не нижче рівня, що забезпечує можливість повного і незалежного здійснення правосуддя відповідно до закону;

2) законодавче гарантування повного і своєчасного фінансування судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя;

3) гарантування достатнього рівня фінансового та соціального забезпечення суддів, утворення належних умов для повного і незалежного здійснення правосуддя.

3. Видатки на утримання судів, органів суддівського врядування, інших державних органів та установ системи правосуддя визначаються з урахуванням пропозицій Вищої ради правосуддя та не можуть бути меншими, ніж передбачені у попередньому бюджетному періоді з урахуванням змін у організації функціонування судової влади та рівня інфляції».

Вважаємо, що у пропонованій редакції міститься достатньо вагоме розширення фінансових гарантій для забезпечення умов для повного і незалежного здійснення правосуддя, що дозволить хоча б частково виправити

кризову ситуацію у сфері фінансового забезпечення правосуддя та не допустити майбутніх порушень.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУДОЧИНСТВА

3.1 Державна судова адміністрація України

Для організаційного забезпечення діяльності органів судової влади з метою створення належних умов функціонування судів і діяльності суддів в Україні діє ДСА, яка є органом у системі судової влади, діяльність якого підзвітна з'їзду суддів України.

Правовими основами організації та діяльності ДСА є Закон України «Про судоустрій і статус суддів» (розд. XI), Положення про Державну судову адміністрацію України, затверджене рішенням Ради суддів України від 22 жовтня 2010 р. № 12, Положення про територіальні управління Державної судової адміністрації, затверджене 16 листопада 2004 р. наказом ДСА № 205/04. У своїй діяльності ДСА керується Конституцією і законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції та законів України, актами Кабінету Міністрів України, рішеннями з'їзду суддів України та Ради суддів України, Положенням про Державну судову адміністрацію України⁵¹.

ДСА є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, самостійний баланс та рахунки в органах Державного казначейства України. Посадові особи ДСА, її територіальних управлінь є державними службовцями. Система ДСА є дворівневою: вища ланка - Державна судова адміністрація України (ДСА) та нижча ланка - територіальні управління Державної судової адміністрації України (ТУ ДСА) в Автономній Республіці Крим, областях, містах Києві та Севастополі. Очолює ДСА Голова, який призначається на посаду і звільняється з посади Радою суддів України.

⁵¹ Про Державну судову адміністрацію України: Положення, затверджене рішенням Вищої ради правосуддя від 17.01.2019 № 141/0/15-19// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS31286>

Голова ДСА не має права суміщати свою службову діяльність з іншою роботою, крім викладацької, наукової і творчої діяльності, у позаробочий час, входити до складу керівного органу чи наглядової ради господарської організації, що має на меті одержання прибутку. Голова ДСА має заступників, у тому числі одного першого, які призначаються на посаду та звільняються з посади Радою суддів України за поданням Голови ДСА.

Голова ДСА у межах своїх адміністративних, кадрових, організаційних повноважень на основі та на виконання актів законодавства видає накази, організовує їх виконання.

ДСА відповідно до покладених на неї завдань має такі повноваження:

- Щодо організаційного забезпечення діяльності органів судової влади: вивчає практику організації діяльності судів, розробляє і вносить у встановленому порядку пропозиції щодо її вдосконалення; організовує роботу з ведення судової статистики, діловодства та архіву; контролює стан діловодства в судах загальної юрисдикції; організовує комп'ютеризацію судів для здійснення судочинства, діловодства, інформаційно-нормативного забезпечення судової діяльності та забезпечення функціонування автоматизованої системи документообігу в судах; забезпечує суди необхідними технічними засобами фіксування судового процесу в межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України на фінансування відповідних судів; забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень та Реєстру електронних адрес органів державної влади, їх посадових та службових осіб; організовує діяльність служби судових розпорядників; затверджує положення про бібліотеку суду та вживає заходів для створення бібліотек у судах; погоджує положення про автоматизовану систему документообігу в судах загальної юрисдикції; затверджує за погодженням із головою апеляційного суду структуру і штатну чисельність апарату апеляційного суду в межах видатків на утримання відповідного суду; забезпечує ведення офіційного веб-порталу судової влади; організовує та контролює діяльність територіальних управлінь ДСА, засновує в установленому порядку засоби масової інформації; виконує відповідно до

законодавства функції з управління об'єктами державної власності, що належать до сфери управління ДСА; розглядає звернення громадян з питань, що належать до компетенції ДСА, уживає заходів щодо усунення причин та умов, які породжують такі звернення; затверджує зразки бланків і печаток судів, а також забезпечує вивотовлення посвідчень судді, голови суду та його заступника, судді у відставці, народного засідателя, присяжного; забезпечує у межах повноважень, визначених законом, у взаємодії з органами суддівського самоврядування, судами, правоохоронними органами незалежність, недоторканність та безпеку суддів; забезпечує в межах своїх повноважень реалізацію державної політики у сфері охорони державної таємниці, контроль за її збереженням у судах та територіальних управліннях ДСА; здійснення заходів з мобілізаційної підготовки;

- щодо забезпечення належних умов діяльності судів загальної юрисдикції, ВККС, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування: представляє суди у відносинах із Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України під час підготовки проекту закону про Державний бюджет України на відповідний рік; забезпечує належні умови діяльності судів загальної юрисдикції, ВККС, Національної школи суддів України та органів суддівського само врядування в межах повноважень, визначених Законом України «Про судоустрій і статус суддів»; готує матеріали для формування пропозицій щодо бюджету судів; забезпечує функціонування автоматизованої системи визначення члена ВККС; взаємодіє з відповідними органами та установами, у тому числі інших держав, з метою вдосконалення організаційного забезпечення діяльності судів; здійснює функції головного розпорядника коштів Державного бюджету України щодо фінансового забезпечення діяльності ВККС, Національної школи суддів України та органів суддівського самоврядування; здійснює матеріальне і соціальне забезпечення працівників апарату судів та ДСА; організовує та фінансує будівництво, ремонт будинків і приміщень судів, забезпечує їх технічне оснащення; організовує проведення планово-фінансової роботи, ведення бухгалтерського обліку в судах, територіальних управліннях ДСА; здійснює внутрішній контроль за використанням бюджетних коштів і

матеріальних ресурсів у судах, територіальних управліннях, на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління ДСА, аналізує ефективність використання бюджетних коштів їх розпорядниками нижчого рівня та одержувачами на основі поданих ними звітів; забезпечує у межах своїх повноважень медичне обслуговування та санаторно-курортне лікування суддів, у тому числі суддів у відставці, працівників апарату судів, уживає заходів щодо забезпечення їх благоустроєним житлом; здійснює видатки на проведення заходів із поховання та увічнення пам'яті суддів, у тому числі суддів у відставці; забезпечує суди та суддів символами судової влади (Державний Прапор України, зображення Державного Герба України), мантиями та суддівськими нагрудними знаками⁷. 3. Щодо участі у формуванні судів загальної юрисдикції: вивчає кадрові питання апарату судів, прогнозує потребу у спеціалістах, здійснює замовлення на підготовку відповідних спеціалістів; забезпечує необхідні умови для підвищення кваліфікації працівників апарату судів, створює систему підвищення кваліфікації; визначає кількість суддів у суді загальної юрисдикції за поданням Міністра юстиції України на підставі пропозиції голови відповідного вищого спеціалізованого суду з урахуванням обсягу роботи суду та в межах видатків, затверджених у Державному бюджеті України на утримання судів. Структура ДСА затверджується Головою ДСА за погодженням із Радою суддів України. Зокрема, зараз у структурі ДСА створені управління, відділи та сектори.

3.2 Вища кваліфікаційна комісія суддів України

Правовий статус ВККС визначається такими суттєвими моментами. По-перше, ВККС - постійно діючий орган у системі судоустрою. По-друге, Комісія є невід'ємним елементом судової гілки влади, яка ви конує специфічні внутрішні завдання судової влади і при цьому взаємодіє з іншими органами держави у випадках і порядку, визначеному законом. По-третє, Комісія є незалежною від

⁷ Булкат М. С. Реалізація «функції контролю» судовою владою. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Харків, 15–16 червня 2018 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 7–9.

будь-яких зовнішніх впливів при виконанні покладених на неї законом повноважень. Почетверте, більшість членів ВККС складають судді, що відповідає міжнародним стандартам. Так, згідно з п. 1.3 Європейської хартії «Про статус суддів» «щодо кожного рішення стосовно відбору та призначення судді на посаду, підвищення по службі або припинення його повноважень законом має бути передбачено втручання органу, незалежного від виконавчої та законодавчої влади, у складі якого щонайменше половина членів - судді, обрані їх колегами, і в якому було б гарантовано якнайширше представництво суддівського корпусу». Аналогічні за змістом норми містять інші міжнародні документи ⁷¹.

Аналіз законодавчо визначених повноважень ВККС дозволяє виділити такі напрями її діяльності:

Участь у призначенні суддів на посаду, яка включає:

- ведення обліку даних про кількість посад судді у судах загальної юрисдикції, у тому числі вакантних;

- ведення обліку даних про кількість адміністративних посад у судах загальної юрисдикції та негайне повідомлення відповідної ради суддів, ВРЮ про утворення вакантної посади голови суду, заступника голови суду;

- проведення добору кандидатів на посаду судді вперше, у тому числі організація проведення щодо них спеціальної перевірки відповідно до закону та прийом кваліфікаційного іспиту;

- внесення до ВРП рекомендації про призначення кандидата на посаду судді для подальшого внесення відповідного подання Президентові України;

- визначення потреби в державному замовленні на професійну підготовку кандидатів на посаду судді у Національній школі суддів України.

Надання рекомендації про обрання на посаду судді безстроково або відмова у наданні такої рекомендації.

Здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів місцевих та апеляційних судів, що включає:

⁷¹ Статус суддів [Текст]: навч. посіб. / кол. авт.: І. С. Марочкін, Ю. І. Крючко, Л. М. Москвич та ін.; за заг. ред. І. С. Марочкіна. - Х.: Право, 2009

- розгляд заяв та повідомлень про дисциплінарну відповідальність судців місцевих та апеляційних судів та за наявності підстав порушення дисциплінарних справ і здійснення дисциплінарного провадження;

- прийняття рішень за результатами дисциплінарного провадження і за наявності підстав застосування дисциплінарних стягнень до суддів місцевих та апеляційних судів;

- прийняття рішень про дострокове зняття застосованого до судді дисциплінарного стягнення.

Під час судової реформи ВККС стала єдиним центром, який здійснює важливі дисциплінарні та кадрові повноваження у суддівському корпусі, що дає можливість уніфікувати відповідні процедури та забезпечити їх справедливість, якість та прозорість. Сутність і характер покладених на Комісію повноважень свідчать про їх державно-владний характер. Прозорість діяльності ВККС забезпечує демократичний порядок прийняття її рішень. Згідно зі ст. 97 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» рішення ВККС приймається більшістю від її загального складу. Голосування проводиться за відсутності особи, щодо якої вирішується питання, і запрошених осіб. Законом також чітко визначені вимоги до форми і змісту рішень. Так, рішення Комісії викладаються в письмовій формі. У рішенні зазначаються дата і місце прийняття рішення, склад Комісії, питання, що розглядалося, мотиви прийнятого рішення. Рішення підписується головою і членами Комісії, які брали участь у засіданні. За наявності окремої думки вона викладається членом Комісії у письмовій формі і додається до справи, про що головуючий повідомляє на засіданні, але зміст окремої думки виголошенню на засіданні не підлягає.

Оскарження рішень ВККС можливе у двох формах: до суду в порядку, установленому процесуальним законом; до ВРП у випадках, передбачених законом.

Особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій та бездіяльності ВККС визначені ст. 171 КАС. Вони оскаржуються до Вищого адміністративного суду України, в якому для цього створена окрема палата (п'ята палата). Такі справи вирішуються колегією суддів у складі не менше п'яти

суддів протягом розумного строку, але не пізніше одного місяця після відкриття провадження у справі. Рішення Вищого адміністративного суду України щодо даної категорії справ є остаточним і не підлягає перегляду в апеляційному чи касаційному порядку. Цей порядок оскарження рішень ВККС був визначений під час першого етапу судової реформи у травні 2010р.

Відповідно до п. 4 ст. 4 Закону України «Про Вищу раду юстиції» Вища рада юстиції розглядає скарги на рішення ВККС про притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів апеляційних та місцевих судів. Окрім того, до ВРП можуть бути оскаржені рішення ВККС щодо: встановлення результатів кваліфікаційного іспиту кандидатів на посаду судді; відмови у рекомендуванні для обрання кандидатом на посаду судді безстроково. Скаргу на рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України може бути подано до Вищої ради правосуддя не пізніше одного місяця з наступного дня після його прийняття (ч. 1 ст. 292 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»). Згідно з п. 14.4 Регламенту ВККС скарга на рішення Комісії про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності подається до ВРП через Комісію, а скарги на інші рішення Комісії - безпосередньо до ВРП. Комісія не пізніш як у триденний строк після отримання скарги на рішення Комісії про притягнення судді до дисциплінарної відповідальності надсилає її разом із матеріалами дисциплінарної справи до ВРП.

Для здійснення своїх повноважень ВККС має право витребувати й одержувати необхідну інформацію від суддів, ДСА, органів суддівського самоврядування й інших судових органів, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та підпорядкування, об'єднань громадян та окремих фізичних осіб, ненадання якої тягне за собою відповідальність, установлену законом⁵⁶.

Згідно з пп. 3-6 ст. 91 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» Вища кваліфікаційна комісія суддів України бере безпосередню участь у доборі,

⁵⁶ Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: затверджений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів від 13.10.2016 № 81/зп-16// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr81-695-16#Text>

перевірці та підготовці кандидатів на посаду судді вперше та при обранні на посаду судді безстроково.

Слід зазначити, що ч. 2 ст. 91 цього Закону передбачає відповідальність посадових осіб, які безпідставно не надають інформацію за запитами Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.⁵⁰ Так, КУпАП доповнений ст. 188-35, в якій зазначено, що за невиконання законних вимог Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, члена Вищої кваліфікаційної комісії суддів щодо надання інформації, копій документів, а також порушення встановлених законодавством строків їх надання, надання завідомо недостовірної інформації - тягнуть за собою накладення штрафу від двадцяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Ті самі дії, вчинені повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, - тягнуть за собою накладення штрафу від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян²².

Отже, за завданнями, повноваженнями та порядком їх реалізації ВККС має ознаки органу державної влади, за складом і порядком формування - це один із органів суддівського співтовариства. У системі поділу влади Комісія має розглядатися як невід'ємний елемент судової гілки влади, що забезпечує її діяльність і при цьому взаємодіє з іншими органами держави у випадках і порядку, визначеному законом. Належність Комісії до державно-владних органів вимагає її підзвітності суспільству, наслідком чого має бути забезпечення максимальної прозорості та відкритості в її діяльності. ВККС є юридичною особою, має печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням, самостійний баланс та рахунки в органах Державного казначейства України.²⁶

ВККС обирає зі свого складу відкритим або таємним голосуванням голову Комісії, одного заступника голови, секретаря Комісії. Обраним вважається кандидат, за якого проголосувала більшість від загального складу Комісії. Голова Комісії

⁵⁰ Про державну службу: Закон України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

²² Кодекс України про адміністративні правопорушення// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

²⁶ Кривенко В.В. Шляхи вдосконалення порядку прийняття управлінських рішень колегіальними органами судового управління і суддівського самоврядування / В.В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. Вип. 36. – С. 328-336.

організовує роботу Комісії, визначає обов'язки заступника, веде засідання Комісії. Обов'язки голови Комісії в разі його відсутності виконує заступник голови Комісії, а за відсутності заступника голови - член Комісії, обраний за квотою з'їзду суддів України, який має більший стаж роботи на посаді судді. Голова Комісії визначає дату, час і місце проведення засідання Комісії, перелік питань, що виносяться на засідання, і не пізніш як за десять днів до засідання повідомляє про це особу, щодо якої має розглядатися питання. Секретар Комісії здійснює підготовку засідань Комісії та несе відповідальність за організацію діловодства Комісії. Порядок роботи Комісії визначається її Регламентом, прийнятим більшістю від загального складу Комісії.

Члени ВККС користуються правами, визначеними ст. 95 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. Так, він має право: знайомитися з матеріалами, поданими на розгляд Комісії, брати участь у їх дослідженні та перевірці; наводити свої мотиви та міркування, а також подавати додаткові документи з питань, що розглядаються; вносити пропозиції щодо проекту рішення Комісії з будь-яких питань та голосувати за або проти того чи іншого рішення; висловлювати письмово окрему думку щодо рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України; здійснювати інші повноваження, встановлені законом.

Засідання Комісії є повноважним, якщо в ньому бере участь не менше двох третин від загального складу. Засідання Комісії проводяться відкрито і гласно, крім випадків, установлених законом. Закриті засідання Комісії можуть проводитись для розгляду визначених Комісією питань, а також розгляду питань, що стосуються організації поточної роботи Комісії. У закритому засіданні Комісії мають право брати участь особи, присутність яких визнана Комісією необхідною для розгляду відповідного питання. Комісія наприкінці закритого засідання приймає рішення щодо порядку використання матеріалів і рішень цього засідання.

Гласність роботи Комісії забезпечується відкритим обговоренням питань, що належать до її компетенції, у присутності заявників, їхніх представників, запрошених осіб та представників засобів масової інформації, які

повідомляються за десять днів про дату, час та місце засідання шляхом опублікування відповідного оголошення на офіційному веб-порталі Комісії.

Офіційний веб-портал Комісії розпочав свою роботу в березні 2011 р. З цього моменту кожна подія цього органу, кожне його рішення висвітлюється відповідним повідомленням. Безумовну користь від такої організації роботи отримують як судді, кандидати на посади суддів, так і сторонні спостерігачі.³²

3.3 Вища рада правосуддя

Повноваження ВРП визначаються Конституцією України, законами України «Про Вищу раду правосуддя», «Про судоустрій і статус суддів» та Регламентом самої Ради, що затверджений на її засіданні. До основних повноважень ВРП належать нижченаведені.

Внесення подання Президентові України про призначення суддів на посади або про звільнення з них. Ці подання вносяться за рекомендаціями ВККС при призначенні судді вперше на 5-річний строк. При поданні про призначення судді вперше на засіданні ВРП вивчаються передбачені Законом України «Про Вищу раду правосуддя» матеріали кандидата на посаду судді, персонально розглядається сама кандидатура (ст. 29). Під час розгляду кандидатури члени ВРП повинні переконатися в наявності в особи не лише професіональних знань для кваліфікованого здійснення правосуддя, а й необхідних моральних і ділових якостей, які забезпечили б відправлення правосуддя цим кандидатом сумлінно і неупереджено. Рішення щодо кандидата на посаду судді приймається на засіданні ВРП відкритим голосуванням. Пропозиція щодо внесення подання Президентові України про призначення суддею вважається прийнятою, якщо за неї проголосувало більше половини від конституційного складу Ради.⁴⁷

Подання про звільнення можуть вноситися ВРП у випадках, передбачених названим Законом, за рекомендацією або ВККС, або члена ВРП. Вноситься таке

³² Леськів С.Р. Правовий статус судівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів, Львів-2016 р. 196с.

⁴⁷ Про Вищу раду правосуддя: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

подання до органу, який їх призначив або обрав (Президента України або Верховної Ради України). У разі звернення судді із заявою про звільнення з посади за власним бажанням ВРП зобов'язана здійснити перевірку дійсного волевиявлення судді, чи не має місце сторонній вплив на нього або примус.

Призначення суддів на посади голови суду, заступника голови суду ВРП призначає суддів на посади голови суду, заступника голови суду (крім Голови Верховного Суду України та його заступників) в порядку, установленому Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Кандидатури на посади голів судів та їх заступників вносяться до ВРП за поданням відповідної ради суддів та розглядаються на засіданні ВРП персонально. Під час такого засідання ВРП з кандидатом проводиться співбесіда. Рішення про призначення на посаду голови суду, заступника голови суду приймається ВРП шляхом відкритого голосування більшістю голосів від її конституційного складу.

ВРП також звільняє суддів з адміністративних посад. Питання про звільнення з посад голови суду, заступника голови суду розглядається за поданням ради відповідних спеціалізованих судів із запрошенням самих суддів, яких пропонується звільнити з посади. На засіданні ВРП в обов'язковому порядку оголошуються письмові пояснення голови суду, заступника голови суду. Рішення про звільнення з посади вважається прийнятим, якщо за нього проголосувало більше половини членів ВРП від її конституційного складу.

Розгляд справ і прийняття рішень стосовно порушення суддями і прокурорами вимог щодо несумісності. При встановленні фактів, що судді або прокурори займаються діяльністю, не сумісною зі своїми посадами, ВРП може прийняти рішення з рекомендацією у визначений строк визначитися з питанням про продовження роботи на посаді судді чи прокурора без сумісництва з даною діяльністю або прийняти рішення про направлення подання відповідним органам про звільнення судді чи прокурора з посади.⁷

⁷ Булкат М. С. Реалізація «функції контролю» судовою владою. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Харків, 15–16 червня 2018 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 7–9

Здійснення дисциплінарного провадження щодо суддів Верховного Суду України і суддів вищих спеціалізованих судів. ВРП є єдиним органом, до повноважень якого входить розгляд питань про дисциплінарну відповідальність Голови, його заступників і суддів Верховного Суду України, голови, а також його заступників і суддів вищих спеціалізованих судів. За наявності підстав можливе прийняття рішення про накладення на зазначених осіб стягнення у вигляді догани або направлення до органу, який його призначив або обрав, рішення про невідповідність судді займаній посаді разом із поданням про його звільнення.

Вирішуючи питання про дисциплінарну відповідальність судді, ВРП повинна вислухати його пояснення. У разі неможливості взяти участь у засіданні ВРП з поважних причин суддя може надати по суті порушених питань письмові пояснення, які долучаються до матеріалів справи. Письмові пояснення судді виголошуються на засіданні ВРП в обов'язковому порядку. Суддя, стосовно якого розглядається питання про дисциплінарну відповідальність, та/або його представник мають право надавати пояснення, ставити запитання учасникам засідання, висловлювати заперечення, заявляти клопотання і відводи.⁴⁷ Рішення в дисциплінарній справі приймається за відсутністю особи, щодо якої розглядається дисциплінарна справа, шляхом таємного голосування більшістю від конституційного складу ВРП і повинно містити назву комісії, прізвище, ім'я, по батькові і посаду судді, який притягається до дисциплінарної відповідальності, обставини дисциплінарного проступку, пояснення судді та відомості, що характеризують його особу, мотиви прийнятого рішення з посиланням на докази, вид дисциплінарного стягнення, застосованого до судді, або підстави закриття справи, а також порядок і строк оскарження рішення.

У структурі Ради утворюються дві секції: перша - з питань підготовки подань для призначення суддів уперше і звільнення їх із посад і друга - дисциплінарна секція - здійснення дисциплінарного провадження, розгляду скарг суддів і

⁴⁷ Про Вищу раду правосуддя: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

прокурорів на рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності і прийняття рішення про порушення цими особами вимог щодо несумісності.

Координує роботу ВРП Голова, а за його відсутності – його заступник. Голова, його заступник і секретарі секцій працюють на постійній основі. Інші особи, обрані до складу цього органу (крім народних депутатів України), на час виконання обов'язків його членів на постійній основі отримують відрядження до ВРП зі збереженням за ними посад, які вони обіймали. Рішення ВРП приймаються на її засіданнях більшістю від конституційного складу, якщо інше не передбачено законом. У приміщенні, де приймається рішення, бути присутнім іншим особам, крім членів ВРП, забороняється. Усі члени ВРП користуються рівними правами під час розгляду матеріалів, звернень, подань, справ, скарг. Під час засідання кожен із них має право заявляти клопотання, викладати свої міркування, подавати відповідні документи, вносити пропозиції щодо прийняття рішення. Усі пропозиції, які вносять члени ВРП на засіданнях, ставляться головуючим на обговорення й колегіальне вирішення. Розгляд зазначених матеріалів на засіданні проводиться, як правило, за участю запрошених осіб, щодо яких вирішується питання²⁶.

Акти цього органу є обов'язковими для виконання. Їх оскарження можливе виключно до Вищого адміністративного суду України в порядку, установленому КАС. «За невиконання чи несвоєчасне виконання актів Вищої ради правосуддя посадові особи несуть відповідальність згідно із законом» (ст. 28 Закону України «Про Вищу раду правосуддя»).

Організаційне, інформаційно-довідкове та інше забезпечення діяльності ВРП здійснює секретаріат. Положення про секретаріат ВРП, його структуру і штат затверджується ВРП. Керівник та інші посадові особи секретаріату ВРП є державними службовцями.

²⁶ Кривенко В.В. Шляхи вдосконалення порядку прийняття управлінських рішень колегіальними органами судового управління і суддівського самоврядування / В.В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. Вип. 36. – С. 328-336.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі охарактеризовано сучасний стан вітчизняної доктрини судової влади, систематизовано основні напрями наявних досліджень, окреслено систему функцій судової влади як складової державної влади, а також визначено специфіку засад судочинства, окреслено проблеми їх регулювання та застосування задля майбутнього вирішення даної проблеми на законодавчому рівні. Найсуттєвішими науковими результатами дослідження є такі:

1. Під судочинством слід розуміти процесуальний порядок подання позовів і розгляд справ щодо спорів, які виникають з різноманітних правовідносин, порядок прийняття рішень учасниками процесуальних дій, оскарження та перегляду рішень, подання заяв про правопорушення та злочини, їх виявлення, розслідування, передачу матеріалів кримінальних проваджень до суду.

Державне регулювання судочинства – це сукупність нормативно-правових актів, що регулюють питання судоустрою та судочинства, мають єдиний механізм дії з відправлення правосуддя та судового захисту.

2. Засади судочинства, визначені Конституцією України, виступають інструментом захисту судовою гілкою влади прав людини і громадянина від правопорушень в ході судового розгляду справи та здійснення правосуддя. При реалізації усіх засад у їх сукупності сприятиме виконанню завдань судочинства, адже реальні процесуальні права учасників правовідносин, надійні гарантії їх реалізації, доступність судочинства дозволяють кожній зацікавленій людині реалізувати право на звернення в суд за захистом і на судовий захист, надане Конституцією України.

3. Фінансування судової влади нині слід винести на перше місце у системі заходів, що утворюють передумови для повного та незалежного здійснення правосуддя. Проте, як випливає з положень ст. 146 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», такі заходи є неоднорідними та диференціюються у залежності від об'єкту впливу. Слід звернути увагу на те, що, хоча ст. 146 має

назву забезпечення функціонування судової влади, у її змісті йде мова про фінансування судів та, частково, забезпечення суддів. У частині 2 ст. 146 встановлено гарантію належного рівня фінансування судів з Державного бюджету України, зазначено необхідність законодавчої гарантії повноти і своєчасності фінансування судів, а також наголошено на гарантуванні соціального забезпечення суддів. За місцем у Законі та назвою ст. 146 мала б виконувати методологічну функцію серед комплексу норм, пов'язаних спільним завданням та об'єднаних у розділі XI Закону – організаційне забезпечення діяльності судів.

Належне фінансування судової влади є однією з центральних умов не лише її існування, але й встановлення верховенства права та правопорядку у державі в цілому. Розподіл влад неминуче тягне за собою розподіл повноважень щодо управління державними фінансами, що, у свою чергу, породжує конфлікт інтересів щодо розподілу фондів між різними гілками влади. Завданням виконавчої влади є оптимальний розподіл ресурсів для виконання своїх повноважень, законодавча влада перебуває під постійним тиском політичної відповідальності. За таких умов єдиною можливістю існування незалежної судової влади є встановлення чітких гарантій її фінансування Конституцією та Законом. Не зважаючи на те, що відповідні гарантії встановлено ст. 130 Конституції, статей 48 та 146 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”, їх порушення досить часто спостерігались з боку уряду та парламенту. Контроль за дотриманням гарантій фінансової незалежності судової влади Законом покладається на Вищу раду правосуддя, Державну судову адміністрацію України та суддівське самоврядування.

4. Державна судова адміністрація України є державним органом у системі правосуддя, який здійснює організаційне та фінансове забезпечення діяльності органів судової влади та представляє суди у відносинах із Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України у межах повноважень, установлених законом.

Вища кваліфікаційна комісія суддів України - постійно діючий орган у системі судоустрою України, завданням якого є забезпечення формування корпусу професійних суддів, здатних кваліфіковано, сумлінно й неупереджено здійснювати правосуддя, шляхом відбору і рекомендування осіб на посади

професійного судді, визначення рівня фахової підготовки професійних суддів, розгляд питань про дисциплінарну відповідальність суддів.

Вища рада правосуддя є колегіальним, незалежним конституційним органом державної влади та суддівського врядування, який діє в Україні на постійній основі для забезпечення незалежності судової влади, її функціонування на засадах відповідальності, підзвітності перед суспільством, формування добросовісного та високопрофесійного корпусу суддів, додержання норм Конституції і законів України, а також професійної етики в діяльності суддів і прокурорів.

Важливим запобіжним механізмом для недопущення зниження довіри до судової системи є ефективна боротьба антикорупційних органів із суддівською корупцією та притягнення до кримінальної відповідальності винних осіб. При цьому для запобігання та протидії суддівській корупції не обов'язково зводити реформу до тотального звільнення суддів. Ефективна боротьба полягає в грамотній роботі антикорупційних органів, публічному декларуванні майна, доходів та витрат суддів, наявності атмосфери нетерпимості до будь-яких корупційних проявів серед суддів та інших працівників суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю.І, Хабло О.Ю., Конюшенко Я.Ю. окремі питання збирання доказів у кримінальному провадженні. *Юридична наука*. 2015. № 5. с. 135–141.
2. Александров А.С. Субсидиарный уголовный иск/А.С. Александров // *Государство и право*. - 2000. - № 3. - С. 78.
3. Аллене де Рібермон проти Франції (Allenet de Ribemont v. France): рішення ЄСПЛ від 10 лютого 1995 року, серія А № 308, п. 38 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/sprava-alene-de-ribemon-proty-frantsiyi/>
4. Аналіз порушення процесуальних строків при розгляді справ в порядку цивільного судочинства[електронний ресурс]. – Режим доступу : https://mka.court.gov.ua/sud1490/uzagalnenj/uzagal_sud_praktik/strok/
5. Артіко проти Італії: рішення ЄСПЛ від 04 березня 2013 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://precedent.in.ua/2016/02/25/artuko-protyv-italyy/>
6. Бабяк Н. В. Правові норми в реалізації організаційного, фінансового та матеріального технічного забезпечення діяльності адміністративних судів. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*, 2018. №8. С. 131 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/107/103>
7. Бігун В.С. Здійснення правосуддя в цивільному судочинстві: про право, право осудність і розсуд (філософсько-правові аспекти)/В.С. Бігун//*Актуальні проблеми держави і права*. – 2010. – С. 117-123
8. Булкат М. С. Реалізація «функції контролю» судовою владою. Актуальні питання розвитку правової держави в умовах сучасного становлення громадянського суспільства в Україні: матеріали міжнародної науковопрактичної конференції (м. Харків, 15–16 червня 2018 року). Харків: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2018. С. 7–9

9. Верховенство права: Доповідь CDL-AD(2011)003rev, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) // *Право України*. – 2011. – № 10. – С. 168–184.

10. Герасимчук О. Захист прав потерпілого при зміні та відмові прокурора від обвинувачення / О. Герасимчук // *Вісник Академії прокуратури України*. - 2006. - № 4. - С. 80-85.

11. Господарський процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#n1829>

12. Дактарас проти Литви (Daktaras v. Lithuania): рішення ЄСПЛ, заява № 42095/98, п. 41, ECHR 2000-X. [електронний ресурс]. – Режим доступу: [file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20DAKTARAS%20v.%20LITHUANIA%20-%20\[Ukrainian%20Translation\].pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20DAKTARAS%20v.%20LITHUANIA%20-%20[Ukrainian%20Translation].pdf)

13. Дауд проти Португалії (Daud c. Portugal): рішення ЄСПЛ від 21 квітня 1998 року [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiwqd3F6I-DAxVTRvEDHWD0D_MQFnoECAkQAQ&url=https%3A%2F%2Fhudoc.echr.coe.int%2Fapp%2Fconversion%2Fdocx%2F%3Flibrary%3DECHR%26id%3D001-204515%26filename%3DCASE%2520OF%2520VAMVAKAS%2520v.%2520GREECE%2520&usg=AOvVaw0DBYquHsbEiTQ

14. Демченко С.Ф. Теоретико-методологічні засади ефективності господарського судочинства: дис. Д-ра юрид. Наук:12.00.04/ Демченко С.Ф.; Нац. Акад. правових наук України; Н-д. ін-т приват.права і п-ва. – Київ, 2010. – С. 27

15. Журавльова Г. С. Формальні аспекти принципу рівності в конституційному праві / Г. С. Журавльова // *Часопис Київського університету права*. –2016. – № 1. – С. 75–80.

16. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.]; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В.

Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2011. – 584 с.

17. Іглін проти України (Iglin v. Ukraine): рішення ЄСПЛ [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_780

18. Ісмоїлов та інші проти росії (Ismoilov and Others v. Russia): рішення ЄСПЛ від 24 квітня 2008 року, заява № 2947/06, п. 166 [електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20ISMOILOV%20AND%20OTHERS%20v.%20RUSSIA%20%E2%80%93%20\[Russian%20translation\]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/CASE%20OF%20ISMOILOV%20AND%20OTHERS%20v.%20RUSSIA%20%E2%80%93%20[Russian%20translation]%20summary%20by%20Development%20of%20Legal%20Systems%20Publ.%20Co%20.pdf)

19. Камазінські проти Австрії: рішення ЄСПЛ від 19 грудня 1989 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/VRR00178>

20. Карнаухов О. В. Забезпечення доведеності вини як конституційна вимога до результатів кримінального провадження / О. В. Карнаухов // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : збірн. наук. праць. – Донецьк : Донецький юридичний інститут. – 2007. – № 7. – С. 154-164.

21. Кодекс адміністративного судочинства України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n9886>

22. Кодекс України про адміністративні правопорушення// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

23. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

24. Константи́й О. До питання поняття, предмета, методу і системи адміністративного судочинства України. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 8. С. 86–90.

25. Конституція України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

26. Кривенко В.В. Шляхи вдосконалення порядку прийняття управлінських рішень колегіальними органами судового управління і суддівського самоврядування / В.В. Кривенко // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. Вип. 36. – С. 328-336.

27. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / відп. ред. С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одісей, 2013. – 1104 с.

28. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за загальною редакцією професорів В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

29. Кримінальний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2844>

30. Куліковський проти Польщі: рішення ЄСПЛ [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Guide_Art_6_criminal_UKR

31. Кучинська О. Забезпечення права на захист та кваліфіковану правову допомогу в кримінальному провадженні. Юридична Україна. 2012. № 4. С. 65–66.

32. Леськів С.Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів, Львів-2016 р. 196с.

33. Лист Державної судової адміністрації України (вхідний № 243/0/8-23 від 20 січня 2023 року)

34. Лист Лозівського міськрайонного суду Харківської області (вхідний № 5089/0/8-22 від 22 грудня 2022 року)

35. Лобойко Л. М. Кримінальний процес / Л. М. Лобойко : підруч. – К. : Істина, 2014. – 432 с.

36. Малярєнко В. Т. Конституційні засади кримінального судочинства / В. Т. Малярєнко. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 320 с.
37. Маркуш М.А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Маркуш М.А. – Х., 2005. – 210
38. Н. Макаренко. Судова влада // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. — К.: Парламентське видавництво, 2011. — с.697 ISBN 978-966-611-818-2
39. Назаров І. В. Принцип територіальності побудови судової системи в законодавстві України та європейських держав. Проблеми законності, 2009. №104. С. 223–231
40. Нор В.Т. презумпція невинуватості як принцип кримінального судочинства та його інтерпретація європейським судом з прав людини // Вісник львів. ун-ту. серія юрид. – 2011. – Вип. 53. – с. 190.
41. Організація судової влади в Україні: Перший аналіз нормативного змісту Закону України «Про судоустрій України»; за наук. ред. А. О. Селіванова. К., 2002
42. Погребняк С.П. Основоположні принципи права(змістовна характеристика) : моногр. / Погребняк С.П. – Х.: Право, 2008. – 240 с.
43. Поняття судочинства[електронний ресурс]. – Режим доступу: http://studopedia.com.ua/1_92165_ponyattya-sudochinstva.html.
44. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 23.08.2018 року по справі №130/192/16-к // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76207279>
45. Постанова Конституційного Суду України від 27 червня 2016 року № КТ19-№ 10/2016 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://yvu.com.ua/sprava-shhodo-prezumtsiyi-nevynuvatosti-uhvala-drugogo-senatu-ksu/>

46. Про виконавче провадження: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

47. Про Вищу раду правосуддя: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>

48. Про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України № 553-IX від 13.04.2020 р. // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/553-20#n36> (дата доступу 22.11.2020).

49. Про Державне бюро розслідувань: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54012.

50. Про державну службу: Закон України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>

51. Про Державну судову адміністрацію України: Положення, затверджене рішенням Вищої ради

правосуддя від 17.01.2019 № 141/0/15-19// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ips.ligazakon.net/document/MUS31286>

52. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя : постанова Пленуму Верховного Суду України від 1 листопада 1996 р. № 9 / Постанови Пленуму Верховного Суду України в кримінальних справах. – К. : ПАЛІМВОДА А. В., 2010. – С. 163-168.

53. Про прокуратуру : Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/print1443624498321154>.

54. Про стан забезпечення незалежності суддів в Україні щорічна доповідь за 2019 рік: рішення Вищої ради правосуддя від 09.04.2020 р. №

933/0/15-20 [електронний ресурс]. – Режим доступу :
https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/informaciyno-analitychnyy_zvit_za_2019_rik.pdf

55. Про судоустрій та статус суддів: Закон України // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>

56. Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України: затверджений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів від 13.10.2016 № 81/зп-16// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr81-695-16#Text>

57. Рішення Конституційного суду України № 11-рп/2012 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwji0NyBhIODAxXEQPEDHWUvCyUQFnoECBAQAQ&url=https%3A%2F%2Fzakon.rada.gov.ua%2Fgo%2Fv011p710-12&usg=AOvVaw2sGWk03Ab5FDR147G8sTcU&opi=89978449>

58. Рішення Конституційного Суду України від 13 грудня 2012 р. № 18-рп/2012) [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v018p710-12#Text>

59. Рішення Конституційного Суду України від 15 травня 2019 року № 2-р(II)/2019 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-19#Text>

60. Рішення Конституційного Суду України від 23 листопада 2018 року № 10-р/2018) [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-18#Text>

61. Рішення Конституційного Суду України від 25 квітня 2012 року № 11-рп/2012) [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-12#Text>

62. Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2013 року № 5-рп/2013) [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-13#Text>

63. Рішення Конституційного Суду України від 30 червня 2009 року № 16-рп/2009 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v016p710-09#Text>

64. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частин третьої, десятої статті 133 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» у редакції Закону України «Про забезпечення права на справедливий суд» від 4 грудня 2018 року № 11-р/2018 у справі № 1–7/2018(4062/15). [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710–18#Text>

65. Рішення Конституційного суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі № 1–304/2019(7155/19) [електронний ресурс]. – Режим доступу :: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710–20#Text> (дата доступу 22.11.2020).

66. Санніно проти Італії: рішення ЄСПЛ від 27 квітня 2006 р. [електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.lawmix.ru/abrolaw/4633>

67. Сердюк В.О. Роль судової правотворчості в процесі здійснення судової реформи в Україні. Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2017. Т. 28 (67). № 1. С. 73–78.

68. Сірий М.І., Тертишник В.М. Судочинство // Юридична енциклопедія: В 6 т. / Відп. ред. Ю.С. Шемшученко. – К.: “Українська енциклопедія”. – Т. 5.

69. Словник української мови, онлайн [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://services.ulif.org.ua/e>

70. Статистична звітність КДКА регіонів за 2018 рік [електронний ресурс]. – Режим доступу : http://unba.org.ua/assets/uploads/news/zvity/KDKA_rik_2018.pdf

71. Статус суддів [Текст]: навч. посіб. / кол. авт.: 1. Є. Марочкін, Ю. 1. Крючко, Л. М. Москвич та ін.; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. - Х .: Право, 2009

72. Стефанчук М. М. Реформування системи правосуддя в Україні: сучасні виклики. Сучасні виклики та актуальні проблеми судової реформи в Україні: Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Чернівці, 16 жовтня 2020 р.); [редкол.: О. В. Щербанюк (голова), Л.Г. Бзова (відпов. секр.) та ін.]. Київ: Видавництво ВАІТЕ, 2020. 356 с. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://law.chnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/Zbirnyk-16.10.20.pdf>

73. Сунегін С. О. Основоположні принципи права: загальна характеристика та деякі аспекти реалізації /С. О. Сунегін // Альманах права. – 2012. – Вип. 3. – С. 275–279.

74. Фальковський А.О., Майстренко М.О. Запровадження суду інституту присяжних в цивільному судочинстві як складова судової реформи в Україні. Правова держава. 2017. № 26. С. 113–118.

75. Фінансування судів. Каталог юридичних позицій Конституційного Суду України (1997-2020 роки). Конституційного Суду України, 2020. [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/557-finansuvannya-sudiv>

76. Хужин та інші проти Росії (Khuzhin and Others v. Russia): рішення ЄСПЛ від 23 жовтня 2008 року, заява № 13470/02 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cedem.org.ua/library/sprava-huzhyn-ta-inshi-proty-rosiyi/>

77. Цакадзе Н.Ч. Підтримання державного обвинувачення в суді-пріоритетна функція прокуратури України / Н.Ч. Цакадзе // Вісник Академії адвокатури України. - 2009. - № 1(14). - С. 175-179.

78. Цивільний процесуальний кодекс України// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#n6352>

79. Шiba І.О. Принцип змагальності за КПК України / І.О. Шiba // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 19 (2'2013). – С. 1–6

80. Шмалько проти України (заява № 60750/00): рішення ЄСПЛ [електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_226#Text

81. Щербанюк О.В. Стратегія реформування конституційного судочинства в сучасних умовах. Конституційно-правове будівництво на зламі епох: пошуки оптимальних моделей: матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Ужгород, 22 червня 2021 р. С. 190-195.